

Lojdová, Kateřina; Novotný, Petr; Trnková, Kateřina; Šedřová, Klára;
Švaříček, Roman; Zounek, Jiří

Trnková, Kateřina (editor)

Psaní odborných textů : průvodce tvorbou ročníkové práce na Ústavu pedagogických věd FF MU

Psaní odborných textů : průvodce tvorbou ročníkové práce na Ústavu pedagogických věd FF MU Trnková, Kateřina (editor). 1. vyd.
Masarykova univerzita, 2014

ISBN 978-80-210-6863-6; ISBN 978-80-210-6866-7 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130756>

License: [CC BY-NC-ND 3.0 CZ](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Psaní odborných textů

*Průvodce tvorbou
ročníkové práce
na Ústavu pedagogických
věd FF MU*

Kateřina Trnková a kol.

Masarykova univerzita
Brno 2014

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

OP Vzdělávání
pro zaměstnanost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Psaní odborných textů

Průvodce tvorbou ročníkové práce na Ústavu pedagogických věd FF MU

Kateřina Trnková a kol.

Masarykova univerzita

Brno 2014

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA), reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

Autoři:

Kateřina Lojdová, Petr Novotný, Kateřina Trnková,
Klára Šedřová, Roman Švaříček, Jiří Zounek

© 2014 Masarykova univerzita

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko (CC BY-NC-ND 3.0 CZ). Shrnutí a úplný text licenčního ujednání je dostupný na: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/>.

Této licenci ovšem nepodléhají v díle užitá jiná díla.

Poznámka: Pokud budete toto dílo šířit, máte mj. povinnost uvést výše uvedené autorské údaje a ostatní seznámit s podmínkami licence.

ISBN 978-80-210-6863-6 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-6864-3 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-6865-0 (online : ePub)

ISBN 978-80-210-6866-7 (online : Mobipocket)

OBSAH

ÚVOD	6
CO JE ODBORNÝ TEXT	8
Čtení odborných textů jako předpoklad pro úspěšné autorství	8
K čemu jsou odborné texty	9
Kdo je čtenářem odborných textů?	10
V jakém kontextu jsou odborné texty psány?	11
Jde o text!	13
Žánry odborného textu	14
Odborná terminologie	16
Struktura odborného textu	17
Namísto závěru	19
Řešení cvičení	20
Literatura	21
JAK PRACOVAT S LITERATUROU	22
S čím pracovat	22
Dva hlasy v odborném textu	25
Seznam literatury a citační norma	30
Literatura:	30
JAK VYSTAVĚT OSNOVU TEXTU	32
Úvodem	32
Než začnete psát aneb téma a cíle práce	32
Logika struktury textu	36
Když už je napsáno aneb slovo závěrem	50
Otázky a úkoly ke kapitole	51
literatura	52
JAK ÚSPĚŠNĚ OBHÁJIT ROČNÍKOVOU PRÁCI	53
Průběh obhajoby	53
Jak se vyvarovat nejčastějších chyb při psaní práce	58
Závěrem	64

Literatura	65
ZÁKLADY ZÁLOHOVÁNÍ DAT A BEZPEČNOSTI VE VIR- TUÁLNÍM SVĚTĚ (ANEB JAK PŘEDEJÍT KATASTROFĚ)	66
Úvod	66
Proč číst tuto kapitolu	66
Zabezpečení počítače a aktualizace programového vybavení (aneb „můj dům, můj hrad“)	67
Ukládání a zálohování dat (aneb jak nepřijít o vlastní soubory)	71
Pravidla bezpečnosti v digitálním světě	74
Závěr	75
Literatura	76
JAK PŘIPRAVIT A REALIZOVAT VÝZKUM V BAKALÁŘSKÉ PRÁCI	77
Úvod	77
Výběr tématu	77
Volba konzultanta a spolupráce s ním	78
Přihlášení se k tématu, zápis diplomového semináře	82
Zpracování teorie	83
Výzkumný projekt a jeho náležitosti	83
Psaní výzkumné zprávy	92
Odevzdání bakalářské práce a přihlašování ke státnicím	94
Závěrem	94
Literatura	94

ÚVOD

Umět napsat smysluplný a logický odborný text by se měl během svého studia naučit každý vysokoškolský student. Na Ústavu pedagogických věd FF MU, kde vychází tento studijní text, je dovednosti psát odborné texty věnována poměrně velká pozornost. První příležitosti napsat odborný text dostávají studenti v jednotlivých kurzech. Tam však mnohdy není čas věnovat se psaní rozsáhlejších textů a také poskytovat studentům dostatek zpětné vazby tak, aby se tato jejich kompetence posílila. Proto je již v polovině našich bakalářských studijních programů zařazen kurz Ročníková práce, jehož výsledkem má být právě sepsání rozsáhlejšího odborného textu v podobě stati či přehledové studie. Kurz není organizován pouze tradičním systémem individuálních, popř. skupinových konzultací s konzultantem, ale souběžně s nimi jsou pro studenty nachystány přednášky a sled dílčích úkolů, které je vedou k tomu, aby text vznikl podle pravidel, které ctí daná vědecká komunita.

Tento studijní text slouží jako průvodce kurzem Ročníkových prací. Na rozsáhlejším prostoru, než jaký je dán přednášejícím na přednášce, objasňuje klíčová témata kurzu zpracovaná v jednotlivých kapitolách. K tomu nabízí i příklady dobrých studentských prací, ale také cvičení na rozvoj dovednosti psát a posuzovat odborný text. Jeho cílem je poskytnout studentům studijní oporu pro proces psaní, kterou budou mít po ruce ve chvíli, když bude jejich text vznikat a když budou potřebovat něco si ujasnit či znovu promyslet to, co zaznělo na přednášce. Najdete zde tedy kapitoly pojednávající o tom, co je a co není odborný text (Petr Novotný), jak jej strukturovat (Kateřina Lojďová), jakým způsobem pracovat s odbornou literaturou (Klára Šedová) a také, jak se připravit na obhajobu své práce (Roman Švaříček). Na tato témata navazuje téma „technické“, a to jak zálohovat data, aby vaše práce nepřišla vniveč (Jiří Zounek). Nad rámec tématu ročníkových prací jde kapitola poslední, která již odkazuje na další z kroků, které studenty čekají na cestě k získání bakalářského titulu, a to k přípravě a realizaci výzkumného projektu bakalářské práce (Kateřina Trnková). Bereme ji jako příležitost zrekapitulovat jednotlivé kroky na jednom místě a umožnit tak studentům získat představu o tom, co je při realizaci výzkumu čeká. V příloze pak najdete závazné dokumenty, které je třeba při psaní ročníkových, resp. bakalářských a magisterských prací

respektovat (citační normu, požadavky na ročníkové práce a Standard pro psaní bakalářských a magisterských prací na ÚPV FF MU).

Limitem každého tištěného textu bezesporu je, že dříve nebo později přestává být aktuální. Snažili jsme se ho zpracovat tak, abychom se tomuto riziku co nejvíce vyhnuli. Je zřejmé, že jednotlivé přednášky kurzu Ročníkových prací v každém semestru přinesou něco nového. Jejich největší výhodou je možnost otevřít diskusi o nejasnostech týkajících se psaní ročníkové práce, ale také otevřít výměnu a diskusi nápadů s kolegy. Přáli bychom si, aby náš studijní text byl jedním ze stimulů těchto diskusí a společných úvah nad procesem vzniku odborných textů, ale také oporou ve chvílích nejistoty při tvorbě textů samotných.

Kateřina Trnková
editorka

CO JE ODBORNÝ TEXT

Petr Novotný

Odborný text je základní formou odborné komunikace. Někdy se adjektivum odborný užívá jako synonymum pojmu akademický, což není zcela správné. Označení akademické text pokrývá jen část z palety žánrů, které mohou být považovány za odborné texty. Každopádně psaní odborného textu, respektive schopnost vyjádřit písemně odborné stanovisko, je jedním z atributů odbornosti. Proto si nelze představit vysokoškolské studium bez toho, aby student byl veden k tomu psát odborné texty různého druhu. Ne vždy se však dostane studentům explicitního návodu, jak odborný text psát, o což se pokoušíme zde. Pokud čtenáři budou doporučení prezentovaná v tomto textu připadat jednoduchá, tím lépe.

Z čeho se tato kapitola skládá: nejprve zdůrazníme, že odborný text nelze psát bez toho, abychom měli jasnou představu, jak odborný text vypadá. Poté se necháme ve výkladu vést vodítkem pro psaní čtenář – text – kontext, to znamená třemi klíčovými otázkami: pro koho jsou určeny odborné texty, jaké mají charakteristiky a proč se vlastně píší. Vyložíme žánry odborného textu, charakter odborné terminologie a strukturu odborného textu.

Po přečtení této kapitoly budete vědět, jaký charakter má odborný text, budete umět rozpoznat odborný text a získáte základní představu o psaní odborných textů.

ČTENÍ ODBORNÝCH TEXTŮ JAKO PŘEDPOKLAD PRO ÚSPĚŠNÉ AUTORSTVÍ

Dovedností k psaní odborného textu nelze dosáhnou pouhým čtením návodů. Tyto dovednosti je třeba rozvíjet a cvičit. Každý, kdo chce psát odborný text, měl by začít zdánlivě opačnou aktivitou, totiž čtením. Charakter odborného textu, způsob práce autora a význam jeho dovedností si nejlépe uvědomíme při čtení odborného textu. Teprve když známe rámeček, ve kterém se pohybujeme, můžeme přistoupit k nácvičce

techniky psaní, které lze dosáhnout praxí, procvičováním.

Cvičení č. 1

*Abyste pochopili, jaký charakter mají odborné texty, jaká je jejich logika a jaký jazyk používají, najděte si tři odborné texty z respektovaných časopisů z oboru (můžeme doporučit např. časopisy *Studia paedagogica*, *Pedagogika* nebo *Pedagogická orientace*, vždy nejlépe z posledního roku či dvou). Všímejte si a komentujte:*

- *zda text ubíhá plynule a logicky, nebo zda je kusý a chaotický;*
- *zda je text psán jazykem přiměřeně náročným, zda není psán příliš lehkým perem či naopak přehuštěn pojmy a významy;*
- *zda jsou vyjádření autora zřetelná a přesná, nebo naopak nejasná a matoucí;*
- *zda je každé tvrzení doloženo.*

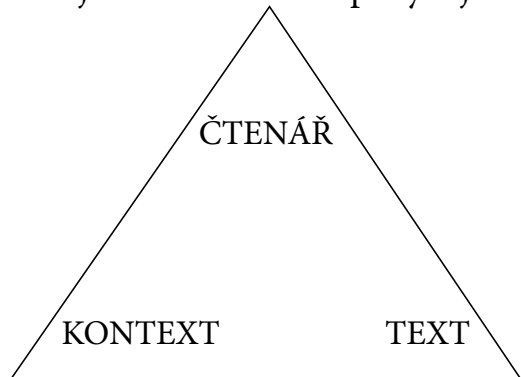
K ČEMU JSOU ODBORNÉ TEXTY

Pro orientaci v otázce k čemu jsou vlastně odborné texty, v čem spočívá jejich význam a co z toho plyne pro jejich psaní, si můžeme vypomoci univerzálním vodítkem „čtenář, text a kontext“: Odborný text má specifického čtenáře, specifický charakter a píše se za specifických podmínek (srov. Novotný, 2007). Klademe si tedy tři otázky:

Kdo jsou čtenáři odborných textů?

Jaké znaky má odborný text?

V jakém kontextu se pohybujeme při psaní odborných textů?

KDO JE ČTENÁŘEM ODBORNÝCH TEXTŮ?

Při psaní většiny textů je možné poměrně přesně identifikovat cílovou skupinu příslušné publikace, víme tedy, kdo je adresátem, ke kterému sdělení směřujeme a komu tedy máme sdělení přizpůsobit. Můžeme uvažovat o následujících skupinách čtenářů:

- (1) **Odborná vědecká komunita** je tvořena velmi poučenými odborníky v rámci oboru. Toto publikum budou zajímat příslušná věcná zjištění, obsahové a terminologické vymezení, stejně jako metodologické otázky. Takovýto čtenář bude přezkoumávat sílu použitých argumentů a je třeba mu pro to poskytnout materiál. Této cílové skupině jsou určeny specializované žurnály a vědecké monografie.
- (2) Čtenáři **z politické a rozhodovací sféry** se budou zajímat o takové poznatky, na kterých jsou věcně zainteresováni. Budou se soustředit na ty body textu, které vyznačí autor na základě své erudice, dále na ty body, které odkryjí možné silné a slabé stránky současného stavu problematiky, a samozřejmě na ty teze, které se budou jevit jako potenciální opora pro rozhodování. Metodologické otázky pro ně nejsou zásadní, pokud přímo neovlivňují sílu závěrů.
- (3) **Praktici** se zajímají o poznatky, které obohacují jejich každodenní zkušenost a přinášejí podněty pro jejich každodenní výkon. Terminologická správnost a metodologické otázky mohou být silným, přesto však pouze vedlejším kritériem pro rozhodnutí, zda budou poznatky akceptovat.
- (4) **Laici** se zajímají o výrazná až atraktivní vyjádření. Odbornost v pravém slova smyslu je zajímavá méně, spíše se spoléhají na důvěryhodné autory.
- (5) **Oponenti studentských prací**, tzn. např. vyučující, kteří zadávají úkol, jsou opět poučenými odborníky. Zajímá je, zda byly naplněny zadané aspekty textu.

Ať už píšeme pro kteroukoliv skupinu, musíme se tedy zabývat potřebami čtenáře, vyjádřenými mírou porozumění obsahu i metodě, zkušeností, motivací ke čtení. Něco ovšem mají všechny skupiny čtenářů společného: mohou projevit zájem o další doplňující a rozšiřující

informace, které v textu nejsou – například kvůli omezenému rozsahu textu – zahrnuty. Každému čtenáři bychom tak měli nabídnout možnost rozšířit si a dohledat informace, které jsme jim neposkytli, prostřednictvím odkazů na další zdroje informací.

Nejdůležitější je nezaměňovat si cílové skupiny. Např. cílovou skupinou ročníkové, bakalářské či magisterské diplomové práce jsou čtenáři odborně na stejné či vyšší úrovni jako autor. Rozhodně tedy není legitimním cílem napsat takovou diplomovou práci, která poučí laickou veřejnost o tématu, které autor považuje za zásadní.

Cvičení č. 2

Zjistěte si, kdo jsou čtenáři a hodnotitelé ročníkové práce (popř. diplomové práce). Zvažte, co v tomto případě znamená pravidlo „čtenář je odborně na stejné či vyšší úrovni jako autor“.
(Řešení najdete na konci kapitoly).

V JAKÉM KONTEXTU JSOU ODBORNÉ TEXTY PSÁNY?

Kontext je dán především účelem textu, tzn., proč ho píšeme a kde bude publikován. Např. kontext psaní diplomové práce je dán specifickým účelem: prokázat patřičnou odbornost před akademickým publikem. K tomu, aby byla v diplomové práci prokázána patřičná odbornost, patří požadavek na pečlivé zpracování po teoretické i metodologické stránce. Nedokonalost takového zpracování nikdy nelze omluvit např. nedostatkem prostoru. K prokázání odbornosti nutně nepatří zábavnost textu a vlastně není nutná ani „čtivost“ ve smyslu, v jakém toto adjektivum používáme u krásné literatury. Studenti občas namítají, že odborné texty jsou nudné. Budiž, ale berte v potaz, že zábavnost a čtivost jsou vítanou přidanou hodnotou u odborného textu, ale zábavný a čtivý text bez odborné kvality je v tomto případě bezcenný.

Jaké vlastnosti tedy má mít odborný text? K základním charakteristikám patří:

- je předložen v logické, čtenáři srozumitelné struktuře;
- pracuje pojmenovatelnou metodou;
- využívá dosavadního poznání (zpravidla prostřednictvím citací či parafrází pramenů);
- citlivě a na vhodných místech předkládá názory autora;
- pracuje s vědeckým citačním a poznámkovým aparátem.

Pojmenovatelnou metodou máme na mysli např. analýzu a syntézu, indukci a dedukci, což jsou zároveň i základní logické metody, které najdeme téměř v každém postupu. Dále můžeme uvažovat o srovnávání, klasifikaci, typologii, modelování či metaanalýze. To už jsou metody komplexnější. Každá metoda má svá pravidla, která je třeba znát a respektovat. Požadavkem na pojmenování metody – v našem případě na pojmenování metody práce na studentské práci – se předchází situaci, kdy si autor sedne za stůl a prostě „něco vymyslí“.

Odborný text využívá dosavadního poznání, které předkládá zpravidla prostřednictvím citací či parafrází pramenů při dodržení pravidel práce s vědeckým citačním a poznámkovým aparátem. Základním předpokladem kvality odborného textu je kvalitní zdrojový materiál. Přesto není odborný text pouhým kompilátem: autor nám musí říci, jak věci rozumí. Autor se samozřejmě promítá do textu už tím, jak si stanovuje cíl práce, které zdroje vybírá a jak s nimi pracuje, své názory pak autor předkládá na vhodných místech (především v úvodu, diskusi a závěru).

Cvičení č. 3

Přečtěte si následující ukázkou z textu a pokuste se pojmenovat jeho hlavní slabinu. Jedná se o ukázkou z kapitoly nazvané „Praktické metody“ (řešení na konci kapitoly).

Zajímavou metodou, jak zajistit specifické vlastnosti a předpoklady zaměstnance pro výkon určité pozice, je rotace zaměstnanců. Účastníci této metody se tak naučí ovládat základní problematiku podnikové činnosti, což považují stejně jako autor za pozitivní rys této metody (Mužík, 2004).

JDE O TEXT!

Sice jsme naznačovali, že odborný text se nepíše na krásu, ale na druhou stranu je třeba říci, že texty se píšou proto, aby je někdo četl. Při psaní textu proto bereme v úvahu dvě zásadní kritéria – logické a psychologické tzn., aby text dával čtenáři smysl a byl tudíž srozumitelný na straně jedné, a aby text stimuloval čtenáře ke čtení.

Když se rozhlédneme po kritériích pro hodnocení textů předložených k publikaci v časopisech, najdeme i určitá univerzální kritéria. Patří k nim:

- Téma je významné a aktuální, pro čtenáře zajímavé.
- Text je psán jasným a zajímavým stylem.
- Východiska jsou vyložena srozumitelně.
- Hlavní závěry jsou zřetelné a opodstatněné.

K takto obecně stanoveným kritériím se pro účely hodnocení specificky profilovaných textů přidávají další specifická kritéria. Např. v textech pojednávajících o výzkumu je posuzován také výklad týkající se popisu metody, výzkumného vzorku, analytického postupu atd.

Cvičení č. 4

Podívejte se na následující krátkou ukázkou. Co byste tomuto textu vytkli? (řešení na konci kapitoly).

Vzdělávání matek v SOS-vesničkách – oblast sociálně právní

Zahrnuje oblast vzdělávání týkající se:

- *sociálně právní ochrana dítěte;*
- *novelizace zákonů;*
- *bezpečnost práce a silničního provozu řidičky aj.*

Tato oblast vzdělávání se realizuje ve formě přednášky, případně se provádí testy způsobilosti. Školení probíhá jednou ročně nebo v případě potřeby. Realizuje se v každé oblasti.

Přednášky zajišťují odborníci na dané téma, kterým může být bezpečnostní technik, pracovník v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a mládeže, apod.

ŽÁNRY ODBORNÉHO TEXTU

Uvedli jsme, že pro charakter textu je rozhodující triáda „čtenář, text a kontext“. Toto vodítko určuje, která z rozmanitých podob či který z žánrů odborného textu je pro určitou situaci adekvátní. Pro komunikaci v rámci vědecké oborové komunikace jsou určeny texty **vědecké**. Pro sdělování vědeckých poznatků i mimo obor, směrem k laikům či zástupcům jiných oborů, jsou určeny texty **naučné** a **popularizační**. **Učební** texty jsou texty didaktizované, jejich účelem je rozvíjet znalosti a dovednosti žáků či studentů a logika textu je tomu přizpůsobena. S **účelovými** texty se většina čtenářů vůbec neseťká, jsou určeny pro interní komunikaci, jako je žádání o granty na výzkumné a rozvojové projekty, zprávy z řešení projektů, zprávy o výsledcích specificky zadaného výzkumu.

Sněkterými žánry se setkáme pouze při studiu a jejich účelem je prokázat určité znalosti či dovednosti. Patří sem seminární práce, kontrolní práce k ověření splnění úseku studia (semestrální práce, ročníkové práce) a práce diplomové. Zatímco diplomové práce mívají stanoveny jasné parametry, některé žánry jsou stanoveny nejasně. Příkladem může být žánr „esej“ – toto slovo je v českém školním prostředí využíváno jednou pro texty ve formátu volného zamyšlení, jindy pro vysoce strukturované, jasně zadané a podle specifických kritérií hodnocené texty. Je-li studentům zadávána práce v kterémkoliv žánru, mělo by být také jasné, co se očekává a podle jakých kritérií bude student ohodnocen. Specifickou kategorií jsou pomocné formáty, jako je anotace, abstrakt či klíčová slova. Zde je opět třeba specifikovat, jaké parametry mají tyto formáty naplnit. Pro studijní účely tedy rozlišujeme:

- seminární práce, referát, esej;
- diplomové práce (bakalářská, magisterská), rigorózní práce a disertační práce;
- pomocné texty: anotace, abstrakt, klíčová slova.

Jádro žánrů odborných textů tvoří texty pro publikační účely. Opět tu nejde o jediný žánr. Můžeme jmenovat přinejmenším:

- úvodník;
- stať (vědecký článek);
- výzkumné sdělení;
- diskuse, polemika;

- zpráva;
- recenze;
- kritika.

Cvičení č. 5

Najděte si v respektovaných časopisech z oboru text odpovídající každému z uvedených žánrů odborného textu pro publikační účely.

Cvičení č. 6

*Srovnejte dvě následující ukázky. Kterou z nich lze považovat za odborný text?
(řešení na konci kapitoly).*

Příklad č. 1

V tomto článku přináším odpovědi na výzkumnou otázku: Jaké fáze profesního startu se objevují u absolventek studijního oboru sociální pedagogika a poradenství v období pregraduální přípravy? Období pregraduální přípravy chápu jako časově ohraničené období, které začíná procesem rozhodování o oboru studia na vysoké škole a uzavírá se ukončením vysokoškolského studia respondentek.

Příklad č. 2

Místo upřímnosti, charakteru a rodičovských dovedností hledají lidé u protějšku peníze, společenský status a ambice. Podle australských vědců je tomu přesně tak, jak tomu bylo v padesátých letech minulého století. Vztahům tak vládnou povrchní hodnoty a není divu, že obvykle nemají dlouhého trvání. Doktorka Trudy Gilbertová ze společnosti Elite Introductions tvrdí, že lidé mají představu o princeznách a princích, o ideálním fungování vztahu a nedívají se na svět ani trochu realisticky. Zatímco u žen jsou nejčastějším problémem povrchní požadavky, jako jsou peníze, status a úspěch, muži se zase vůbec neumějí snažit. „Zcela zapomněli na pravidla námluv a toho, co se sluší a patří,“ tvrdí Gilbertová.

ODBORNÁ TERMINOLOGIE

Odborný text pracuje s jasně definovanými pojmy. Z toho plyne otázka, které pojmy mají být výslovně definovány? Hlavní pravidlo zní zdánlivě jednoduše: Všechny odborné termíny musí být definovány. Ale zdaleka ne každý odborný termín bývá skutečně výslovně definován. Jaká jsou tedy pravidla? Především je nutné vyjasnit si, které pojmy jsou skutečně odbornými termíny. To si lze ověřit v každém oborovém slovníku (Pedagogický slovník, Andragogický slovník atd.). Pojmy, které jsou tam uvedené, jsou hodné definování. Nemá ovšem smysl prezentovat elementární pojmy: pojmy výchova, učitel či dítě jsou pro účely většiny prací natolik jasné, že definovat je by bylo plýtváním místem.

Nutné je ovšem definovat každý odborný termín, pro který platí některá z následujících podmínek:

- termín je klíčový pro správné porozumění textu;
- autor termín vykládá jen jedním z vícero možných způsobů;
- autor definuje termín jinak, než je obvyklé.

Cvičení č. 7

Srovnejte následující dvě ukázky z diplomových prací. Která lépe pracuje s pojmy? (Řešení najdete na konci kapitoly.)

Příklad 1.

Vzdělávání se týká především kognitivní složky rozvoje jedince, rozvíjí znalosti, dovednosti a postoje jedinců (Průcha, Walterová, & Mareš, 2005). Vzdelávání má zpravidla svůj plán i cíl, který je obsažen v kurikulu vzdělávání. Záměrem podnikového vzdělávání je odstranění rozdílu mezi aktuální (subjektivní) kvalifikací pracovníků a požadavky, které jsou na pracovníky kladeny při výkonu pracovních činností (Průcha & Veteška, 2012).

Příklad 2.

Vzdělávání je podle Palána (2002, s. 237) „proces uvědomělého a cílevědomého zprostředkování a aktivního utváření a osvojování soustavy vědeckých a technických vědomostí, intelektuálních a praktických dovedností a lidských zkušeností, utváření morálních rysů a osobitých zájmů.“ Prakticky lze tento proces diferencovat na vzdělávání jako činnost lektora a vzdělávání se jako činnost účastníka vzdělávacího procesu. Hroník (2007, s. 31) chápe vzdělávání jako jeden z možných způsobů učení (se). Jde o „organizovaný proces učení, který je uskutečňován prostřednictvím různých institucí.“ „Vzdělávání je v celosvětovém měřítku významným prostředkem k dosahování hospodářských a společenských přeměn.“ (Mužík, 1998, s. 10).

STRUKTURA ODBORNÉHO TEXTU

Odborný text může být strukturován různě. Tradiční členění pracuje s následujícími částmi textu:

- úvod;
- teoretický výklad;
- výklad metodologie;

- výklad závěrů bádání;
- diskuze;
- závěr.

Hendl (2005, s. 317) uvádí, že záleží hlavně na prvních větách, zda bude čtenář přesvědčen o významu práce a o užitečnosti úsilí vynaloženého na její čtení. Cílem **úvodu** je umožnit čtenáři, aby se zorientoval v tématu textu, aby mohl zjistit, o čem práce je. Úvod se také používá jako průvodce celou prací tím, že v něm popíšeme její strukturu. Murcottová (1997, cit. podle Silverman, 2005, s. 237) uvádí, že autor má čtyři možnosti, jak text uvést, přičemž je možné tyto možnosti kombinovat.

Můžeme se tedy soustředit na:

- (1) to, proč jsme si zvolili toto téma raději než jiné, např. proto, že se mu doposud věnovalo málo pozornosti, nebo naopak, že se o něm hovoří velmi často, ale chybně;
- (2) to, proč nás toto téma zajímá;
- (3) druh výzkumného přístupu nebo akademické disciplíny, kterou využíváme;
- (4) naše výzkumné otázky nebo problémy.

Teoretický výklad dává textu smysl. V něm s využitím oborových teorií vysvětlujeme, co naše téma znamená. K tomu je třeba předložit shrnutí dosavadního poznání prezentovaného v dostupné literatuře, přesně vymezit a zdůvodnit problém, kterým se text zabývá, a definovat hlavní pojmy spojené s tématem.

Výklad metodologie je užitečnou součástí každé práce, která má empirický charakter. Čtenáři sdělíme, jaká data jsme sbírali, jak se nám to dařilo a také jak jsme je analyzovali. Metodologická pasáž v podstatě popisuje, co výzkumník během výzkumu dělal a proč. Autor textu se může nechat vést následujícím pravidlem: V textu mají být zaznamenána veškerá rozhodnutí, která výzkumník v průběhu výzkumu učinil a která mohou ovlivnit výsledek. K vědě patří požadavek, aby každý výzkum byl prezentován tak, aby bylo možno jeho výsledky ověřit jeho zopakováním. Proto musí čtenář dostat výživný výklad metodologického postupu.

Výklad závěrů bádání je rozhodující částí práce, podle které bude práce posuzována především. Čtenář musí pochopit, jak autor dospěl k jednotlivým předkládaným interpretacím a tvrzením. Možná jste už někdy slyšeli větičky typu „Fakta jsou jasná“ či „Čísla mluví sama za

sebe“. V odborném textu to neplatí. Každá informace, každý fakt a každé číslo potřebují interpretaci. Z fakt autor odborného textu vybírá ta, která jsou téma podstatná, jejich výběru předchází hodnocení, zvažování, zařazování do kontextu. Ani čísla nepoužívá odborný text samoúčelně. Čísla jsou uváděna proto, abychom kvantifikovali problém, vyjádřili se k jeho četnosti, poskytli náhled, jak je problém velký a jak je důležitý. O významu čísel rozhoduje jejich interpretace.

Když pracujeme s čísly, platí následující pravidla:

- Nemá smysl zahrnovat čtenáře přemírou čísel, k jejich prezentaci slouží tabulky a grafy, v textu už předkládáme jejich interpretaci. Proto musí být jasné spojení mezi číslem a interpretací.
- Čísla, která jsou uváděna, musí být smysluplná.
- Uváděné údaje musí být spolehlivé, čísla a výpočty musí být správné.

V **diskusi** se autor vrací k základním poznatkům a uvádí je do kontextu současného poznání v daném oboru. Badatel srovnává svá zjištění se závěry z jiných výzkumů, uvádí své výsledky do vztahu s teorií a relevantní literaturou. Součástí kapitoly je obecné zamyšlení nad hodnověrností a přenositelností výsledků. Velmi běžnou praxí je nastínění důsledků svých zjištění, popř. navržení možných opatření. Zároveň v diskusi lze naznačit, jaké další možnosti zkoumání právě realizovaný výzkum naznačil.

Závěr práce poskytuje prostor především k tomu, aby autor zrekapituloval hlavní zjištění práce. V závěru si však také autor může dovolit jistou míru subjektivity a vyjádřit své stanovisko k přínosu práce pro téma.

NAMÍSTO ZÁVĚRU

Při psaní odborného textu autor snadno zabředne do detailů a ztratí nadhled. Tomu lze nejlépe zabránit tím, že dáte svůj text číst někomu druhému, kdo je schopen nezaujatě posoudit logickou strukturu argumentů, skladbu textu, srozumitelnost vyjadřování. Jenže není jedno, kdo je tím čtenářem, měl by to být někdo, kdo buď patří do cílové skupiny, nebo dobře rozumí cílové skupině, na kterou je text směřován.

Studentské práce, jako jsou ročníková práce či diplomové práce, netvoří student sám, má k dispozici také vedoucího práce či konzultanta. Ten má výrazně větší zkušenost s čtením i psaním odborných textů. Věřte mu, nechte se vést a nechte si poradit.

Řešení cvičení

Cvičení č. 2

Čtenáři a hodnotiteli ročníkové práce jsou jednak vaši kolegové a dále vyučující, kteří jsou v pozici těch, kdo budou ve finále rozhodovat o hodnocení práce. Platí tedy, že „čtenář je odborně na stejné či vyšší úrovni jako autor“. Čtenářem tedy nejsou laici, praktici, ani zástupci rozhodovací sféry. Z toho plynou vysoké nároky na použitou terminologii, na výklad metody a na způsob prezentace (viz další části výkladu).

Cvičení č. 3

Autor citované bakalářské práce čerpá z učebního textu. Pro ty je charakteristické, že diskuse (v tomto případě už od počátku slabě podložená diskuse spočívající na nesystematicky sbíraných zkušenostech a spekulacích o „efektivitě“ metod) vedené v literatuře shrnuje do několika komentářů, jejichž účelem je instruovat čtenáře. Tyto komentáře jsou v bakalářské práci zkráceně zreprodukovány. Přestože k nim není mnoho co dodat, autor cítí potřebu je rozpracovávat, proto k nim dodá nicneříkající slovní balast: „zajímavou metodou“, „což považuji stejně jako autor za...“. Tak vznikne uzavřený cyklus, který autorovi nedovolí vymanit se z banálních konstatování. Jediný způsob, jak tento text opravit, je zásadně rozšířit zdrojovou základnu.

Cvičení č. 4.

Jestli odborný text něčím být nemá, pak sérií odrážek. Začátečníci při psaní odborného textu často sklouznou k vypisování výčtů typu „Co vše to zahrnuje“. To je tento případ, navíc ještě doplněný o holé věty s elementárními informacemi. Toto pojetí textu je jednoznačně chybné.

Cvičení č. 6

Příklad č. 1

V příkladu nacházíme explicitně položené otázky a definice použitých termínů, což jednoznačně patří k odbornému textu.

Zdroj: Kánská, M. (2011). Profesní start absolventek studijního oboru sociální pedagogika a poradenství. *Studia paedagogica*, 16(1), 183–194.

Příklad č. 2

Vidíte mnoho signálů, že text není v pořádku: odkaz na „australské vědce“, titulování „doktorka“, absolutní soudy („přesně“, „ani trochu“, „vůbec“, „zcela“), žurnalistické figury („tvrdí Gilbertová“). Citovaná osoba a její organizace se nezabývají vědou. Je to celé jednoduše nesmysl, který s odborným textem nemá nic společného.

Zdroj: Autor neuveden. (2013). V oblasti vztahů jsme se vrátili do povrchních padesátých let. *Novinky.cz*. Dostupné z <http://www.novinky.cz/zena/vztahy-a-sex/289054-v-oblasti-vztahu-jsme-se-vratili-do-povrchnich-padesatych-let.html>

Cvičení č. 7

Na prvním příkladu vidíme žádoucí postup: autor sáhl po relevantních vymezeních, a aniž by definice reprodukoval, nasměroval svá vyjádření podle obsahu diplomové práce. Soustředí se na vybrané definiční znaky pojmu *vzdělávání* a aplikuje pojem do prostředí, kterému se ve svém textu věnuje. Ve druhém příkladu jsme svědky vršení citací, obsah citací otevírá v jednom odstavci řadu podtémat (proces vzdělávání, činnost aktérů, instituce, účel), která poté zdaleka nevyčerpává. Zaměření textu není zřetelné.

LITERATURA

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Novotný, P. (2007). Psaní napříč kvalitativním výzkumem. In R. Švaříček & K. Šedová, et al., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* (s. 248–258). Praha: Portál.

Silverman, D. (2005). *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar.

JAK PRACOVAT S LITERATUROU

Klára Šedová

Cílem této kapitoly je shrnout základní zásady práce s odbornou literaturou a upozornit na některá úskalí, s nimiž se mohou autoři studentských prací potýkat.

K sepsání jakéhokoli odborného textu je vždy zapotřebí pracovat s texty jiných autorů. Různé odborné žánry vyžadují různou míru takové práce – například přehledová studie je kompletně vystavěna na převzatých literárních zdrojích a promyšlení myšlenek jiných autorů, oproti tomu výzkumná zpráva může odkazovat na jiné texty jen velmi úsporným způsobem.

Podívejme se na to, jak je tomu u textů, které studenti sepisují v průběhu svého studia na Ústavu pedagogických věd FF MU:

- (1) **Ročníková práce:** kopíruje formát přehledové studie, jde kompletně o práci s literaturou.
- (2) **Diplomová práce** (magisterská i diplomová): může mít různý formát (Příloha č. 2), nejtypičtější je práce teoreticko-empirická. Ta je rozdělena do dvou částí. První část – teoretická – přináší přehled poznatků, které jsou o tématu k dispozici; druhá část – empirická – přináší výsledky vlastního výzkumného šetření studenta. V závěru se výzkumné nálezy znovu diskutují v kontextu dostupné literatury.

S ČÍM PRACOVAT

Tvorba jakékoli studentské práce vždy začíná průzkumem literatury, tedy hned poté, co si zvolíme, alespoň rámcově vymezený výzkumný (či teoretický) problém. Hledáme vše, co bylo napsáno o našem tématu, případně o tématu nadřazeném či blízkém – pokud jsou naším tématem například strategie vzájemného vyjednávání budoucího rodičovského páru o tom, kdy počít první dítě, a zjistíme, že k tomuto tématu bylo

dosud publikováno velmi málo, budeme hledat obecně literaturu o porodnosti a natalitních plánech u mladých lidí.

Ale pozor. Nebudeme vyhledávat jakékoli texty (například články o klesající porodnosti v časopise Reflex nebo Moje psychologie), nýbrž tzv. **texty akademické**. Za akademické texty se dají považovat především odborné monografie, články v odborných časopisech, výzkumné zprávy, sborníky z odborných konferencí a s jistou rezervou též diplomové či dizertační práce jiných studentů. Rozpoznání a vyhledání adekvátních zdrojů je velmi důležité, proto se níže budeme věnovat zevrubněji těm nejdůležitějším z nich – monografiím a časopiseckým článkům.

Monografie: Jde o publikaci věnovanou jednomu konkrétnímu tématu, která přináší vědeckými metodami ověřené původní výsledky. Je třeba dokázat odlišit akademickou monografii od populární vědecké publikace či příručky – ty můžeme využít pouze opatrně a jako podpůrný zdroj, mohou být totiž založeny na subjektivním názoru autora (být třeba zkušeného praktika), jehož platnost není metodologicky korektně podložena, nebo mohou být příliš zjednodušující (s cílem usnadnit čtení laické veřejnosti). Toto rozlišení nemusí být pro studenta vždy jednoduché, ale existují určitá formální vodítka, jimiž se lze řídit.

- (A) Nakladatelství: některá nakladatelství mají jednoznačný status akademických nakladatelství. Platí to jednak pro univerzitní nakladatelství – spolehnout se lze především na Karolinum (nakladatelství Karlovy univerzity) a domovský Muni press (nakladatelství Masarykovy univerzity). Převážně akademickou produkci vydává také Academia, v pedagogické oblasti nakladatelství Paido, v oblasti sociologické SLON. Existují však nakladatelství, která vydávají publikace různého druhu, například Portál. V takovém případě je třeba řídit se dalšími vodítky.
- (B) Recenzenti: akademické publikace musí mít v tiráži vždy uvedeny nejméně dva recenzenty. Recenzenti jsou lidé, kteří knihu před vydáním přečtou, formulují návrhy na úpravy a následně se vydavateli zaručí za kvalitu knihy. Čím kvalifikovanější recenzenty kniha má, tím spíše bude hodna našeho zájmu.
- (C) Autor: autor je pochopitelně nejdůležitější. Měl by to být akademik – to znamená člověk pracující na univerzitě či ve výzkumném ústavu, v ideálním případě by měl mít nějakou publikační historii, to znamená, že je možné od něj dohledat i jiné monografie či články.

Tato vodítka nás informují o tom, zda je monografie akademická (to znamená, zda spadá do žánru pro naše účely použitelných textů), avšak nikoli o tom, zda je kvalitní. Za tímto účelem můžeme vyhledat recenze, které na danou publikaci vyšly v odborném tisku, můžeme se také zeptat svého konzultanta (přesně toto je typ otázky, kterou je dobré s konzultantem řešit; nemůžeme po něm chtít, aby nám literaturu vyhledával, ale můžeme ho požádat, aby kritický okem prošel náš seznam zdrojů).

Články v odborných časopisech: Jde o velmi důležitý zdroj, neboť aktuální vědecké poznatky se dostanou do časopisů dříve, než autoři sepíší monografii. Řada dílčích nálezů či drobnějších šetření se mimo to knižního zpracování nikdy nedočká, autoři se omezí na publikaci v časopisech. Odborné časopisy jsou navíc řízeny redakcemi složenými z respektovaných akademiků a jsou s to „pohlídat“ kvalitu textů, které přijímají k publikaci. Nabízí se tatáž otázka jako u monografií, totiž jak odlišit akademický časopis od těch ostatních. Co se týče tuzemské produkce, je situace poměrně přehledná. Existuje totiž tzv. Seznam recenzovaných neimpaktovaných časopisů vydávaných v ČR (dostupný na <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=495942>), který zahrnuje časopisy, jež můžeme bez obav vnímat jako akademické. Aby se časopis na tento seznam dostal, musí dodržovat řadu kritérií, která pozitivně ovlivňují kvalitu publikovaných textů (více viz Šedová, 2010). Nyní jmenujeme nejdůležitější pedagogické časopisy, které na tomto seznamu jsou, a uvedeme jejich internetové adresy:

Pedagogika <http://userweb.pedf.cuni.cz/wp/pedagogika/>

Studia paedagogica www.studiapaedagogica.cz

Pedagogická orientace <http://www.ped.muni.cz/pedor/>

Orbis scholae <http://www.orbisscholae.cz/>

Tyto časopisy uveřejňují na svých webových stránkách plná znění starších i současných publikovaných textů. Uveřejněné texty jsou tedy pohodlně dostupné, aniž bychom časopisy museli mít fyzicky v ruce. Na počátku každé práce je dobré projít posledních 5–10 ročníků těchto časopisů a porozhlédnout se po člancích, které by pro nás mohly být užitečné. Takto poměrně efektivně zmapujeme současný stav poznání ve vztahu ke zvolenému tématu.

Samozřejmě je možné sáhnout nejen po časopisech pedagogických, ale též po časopisech z příbuzných disciplín, jako je například Sociologický časopis (<http://sreview.soc.cas.cz>), Sociální studia (<http://socstudia>).

fss.muni.cz/), Československá psychologie (<http://csppsych.psu.cas.cz>) atd. Také tyto časopisy jsou uvedeny na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů (viz výše).

Pokud aspirujeme na to, napsat výbornou práci, měli bychom se poohlédnout také po zahraniční literatuře. Cizojazyčné monografie můžeme vyhledávat v knihovnách – především ve fakultní knihovně FF, v Moravské zemské knihovně, produkcí z oblasti sociálních věd je dobře vybavená Fakultní knihovna FSS. Celkově je však třeba přiznat, že vybavenost brněnských knihoven zahraničními monografiemi není dostačující. To naštěstí neplatí o časopisech! Masarykova univerzita předplácí pro své studenty a zaměstnance řadu elektronických databází, tedy kolekcí akademických časopisů, které jsou dostupné přes web knihovny FF a lze v nich pohodlně vyhledávat (<http://knihovna.phil.muni.cz/katalogy-a-databaze/elektronicke-informacni-zdroje/>). Tyto databáze obsahují opravdu obrovské množství zdrojů, s nimiž lze ve studentské práci bez obav pracovat.

Při vyhledávání literatury je možné použít metodu sněhové koule (viz Šanderová, 2005, s. 120). Začneme-li například prohledáváním pedagogických časopisů, z průzkumu několika posledních ročníků nám vzejde několik článků. Následně projdeme seznam literatury u těchto článků, a tím získáme odkazy na další zdroje. I tyto zdroje mají své seznamy literatury, které projdeme a postupně se nám takto „nabalí“ množství textů, které je možné vyhledat a prostudovat.

DVA HLASY V ODBORNÉM TEXTU

V každém odborném textu se mísí dva hlasy. Hlas citovaných zdrojů – jde o informace, nálezy, teze či teorie, které přejímáme od jiných autorů – a náš vlastní autorský hlas. Vždy si musíme pohlídat dvě jednoduchá, avšak velmi důležitá pravidla:

- (1) Oba hlasy musí být jasně odlišitelné.
- (2) Autorský hlas nikdy nesmí absentovat.

První z těchto pravidel je tím nejdůležitějším, co je třeba si při práci s literaturou osvojit. Silně se totiž dotýká publikační etiky. Pokud převezmeme cokoli z jiného zdroje a tuto výpůjčku v textu

jasně neoznačíme, jde o **plagiátorství**, tedy druh krádeže, který je v akademickém prostředí vnímán jako nepřijatelný a je velmi tvrdě postihován. Sankce mohou sahát od nepřijetí studentské práce až po vyloučení ze studia. Je zřejmé, že vědomé plagiátorství je těžký přečin proti univerzitní morálce, někdy se však studenti dostávají do potíží jaksi bezděčně, spíš vinou nedbalé práce se zdroji, než úmyslného opisování.

Jak připomíná Šanderová (2005), bez odkazu lze uvést pouze původní myšlenky, nálezy či závěry autora, případně všeobecně známá fakta (typu „Jan Amos Komenský vytvořil rozsáhlé pedagogické dílo“). Abychom se vyhnuli nebezpečí, že v práci uvedeme myšlenku, kterou jsme někde přečetli, ale necitujeme ji prostě proto, že už nevíme, kde jsme na ni vlastně narazili, je třeba si v průběhu studia literatury důsledně zaznamenávat bibliografické údaje ke zdrojům, s nimiž pracujeme.

Odkaz je možné do textu zapracovat buď jako přímou citaci, nebo jako parafrázi.

- (A) **Přímá citace** je ohraničena uvozovkami, je u ní v závorce uveden zdroj, z nějž čerpáme, včetně strany, na které se citace nachází.

Příklad č. 1:

Mareš (2013, s. 8) uvádí: „Pojem nevhodné chování učitele (*teacher misbehaviour*) má jednu velkou nevýhodu: je neurčitý. Pod jeho obsahem si mohou různí lidé představovat různé projevy nevhodného chování – od necitlivého komentování žákovských výkonů až pro sexuální obtěžování žákyň či žáků.“

- (B) **Parafráze** znamená volnější převedení řečeného. Uvozovky absentují, avšak zdroj je uveden včetně strany (vyjma případu, kdy parafrázujeme myšlenku celého díla či nějaké rozsáhlejší pasáže).

Příklad č. 2:

Podle Mareše (2013, s. 8) je pojem nevhodné chování učitele dost nejasný a může vyvolávat různé představy.

Přímá citace má tu výhodu, že autorovu myšlenku reprodukuje zcela přesně. Parafráze je na druhou stranu mnohem „ohedbnější“, umožňuje nám reprodukovat myšlenku na menší ploše, vybrat jen některé její části

a podobně. Text, který je složený z příliš mnoha přímých citací, nebude navíc nikdy vypadat dobře – bude působit spíše jako skládačka nežli konzistentní autorské dílo. Ale pozor, není korektní „vyrábět“ parafráze tak, že v úryvku, který je de facto přímou citací, uděláme několik kosmetických změn (viz následující příklad).

Příklad č. 3:

Podle Mareše (2013, s. 8) pojem nevhodné chování učitele má jednu nevýhodu, a tou je neurčitost. Různí lidé si pod ním mohou představovat různé projevy nevhodného chování, například necitlivé komentáře k žákovským výkonům nebo sexuální obtěžování.

V odborných textech se mohou vykytovat též **sekundární citace** (viz příklad č. 4). To znamená, že citujeme zdroj, s nímž jsme se přímo neseznámili skrze jiný text. V takovém případě odkazujeme na text, z něž jsme reálně čerpali (k němu se vztahuje datace v závorce a ten je také zařazen v seznamu literatury). Nadužívání sekundárních citací je nešvarem. K sekundární citaci bychom se měli uchýlovat jen tehdy, kdy jde o dílo obtížně dostupné. Rozhodně není dobré formou sekundárních citací odkazovat k současné české produkci, ať už monografické nebo časopisecké.

Příklad č. 4:

Thweattová a McCroskey (in Mareš, 2013) uvádějí, že učitelé se mohou nevhodného chování dopouštět nezáměrně a neuvědomovaně.

Nyní se podívejme na druhé z pravidel uvedených výše – přítomnost autorského hlasu. Studenti často řeší otázku, co může být autorského na práci s literaturou. Ani přehledová studie ovšem nespočívá v seskládání citací za sebe. Hlas autora je přítomen už v tom, že si nějakým způsobem definuje zadání a na jeho základě vybírá a řadí nálezy, teorie a tvrzení jiných autorů. Zároveň je nutné nálezy či teorie jiných autorů komentovat, porovnávat je mezi sebou, poukazovat na jejich přednosti a slabiny, vyvozovat z nich nové otázky či nová řešení. Základní otázka při práci s literaturou tedy zní, co zařadit a v jakém kontextu. Cílem není ukázat, co všechno jsme přečetli, nýbrž vytvořit nový smysluplný celek. Odkazy jsou tu od toho, aby sloužily našim myšlenkám.

Příklad č. 5 – převzatý z obhájené magisterské diplomové práce

(Sucháček, 2013) takovou situaci ukazuje. V tomto krátkém fragmentu autor: (1) přináší charakteristiku selektivních vzdělávacích systémů; (2) poukazuje na argumenty pro selektivitu; (3) upozorňuje na kritiku, již selektivní systémy čelí; (4) uvádí české realie. Body 1–4 představují osnovu, kterou si autor sám vytvořil a kterou je nutné nasytit z mnoha různých zdrojů.

Příklad č. 5:

Selektivní vzdělávací systémy stavějí na tom, že rozdělují žáky na základě jejich schopností k učení a tedy, že jsou s to tyto schopnosti odhalit (Schofield, 2006). Na základě těchto schopností vytvářejí víceméně homogenní skupiny žáků, kterým se snaží vytvořit takové podmínky, aby rozvíjely jejich potenciál a připravily je na budoucí pozici ve společnosti. Sdílejí představu, že vzdělávání homogenních skupin je jednodušší a/nebo efektivnější než u heterogenních kolektivů (Loveless, 1999; Trautwein et al., 2006). Jednotlivé typy škol či vzdělávací proudy je tedy možné seřadit od nejlepších po nejhorší. Všechny výše uvedené předpoklady jsou kritizovány zastánci neselektivních systémů a existuje snaha tuto kritiku výzkumně potvrdit (viz níže). Mezinárodní výzkumy (např. PISA, TIMSS) nejčastěji sledují věk první selekce, počet a dostupnost vzdělávacích proudů. Čím méně druhů škol může žák v určitém věku navštěvovat a čím později se žakovská populace rozděluje, tím méně daný systém využívá selekce. **Česká republika patří k zemím, které využívají selekci nejvíce** (společně se Slovenskem, Rakouskem a Německem), neboť existuje 5 různých typů škol, kde se mohou nacházet patnáctiletí žáci, a první možný přechod je již v 11 letech – přechod ze základní školy na víceleté gymnázium (Procházková, 2006). Musíme však mít na paměti, že k jisté selekci u nás dochází již v průběhu prvního stupně. Straková et al. (2009) upozorňuje na rozmach tzv. prestižních škol, popř. zřizování výběrových tříd, kde se můžeme setkat s přijímacími zkouškami (tedy selekcí) již na vstupu do povinného vzdělávání.

Následující příklad č. 6 – rovněž převzatý z diplomové práce, tentokrát bakalářské – již tak zdařilý není. Autor (Keller, 2013) si vzal za cíl sepsat kapitolku o historii pracovní výchovy. Vidíme, že užívá sekundární zdroje, což samo o sobě text devaluje. Zároveň vidíme jev, který bývá v oponentských posudcích někdy označován jako „encyklopedičnost“ –

autor vrší fakta za sebe, aniž by je nějak propojoval, porovnával, logicky třídil, něco z nich vyvozoval. Nevíme, k čemu vlastně uvedené údaje slouží, proč je potřebujeme znát. Pro další výklad nejsou navíc nijak podstatné, neboť práce je věnována tomu, jak se do školní pracovní výchovy zapojují rodiče.

Příklad č. 6:

Krátký historický přehled pracovní výchovy podává například Mojžíšek (1978), Mošna (1990) nebo Galla a Sedlář (1985).

Benediktinský řád je známý zejména podle hesla „Modli se a pracuj“; benediktini přikládali velký výchovný význam fyzické práci (Mošna, 1990).

Rabelais ohledně výchovy šlechtice požadoval, aby se tento kromě gymnastiky a sportu učil například sušit seno, štípat dříví apod. (Mojžíšek, 1978).

Komenský upozorňoval, že děti rády pracují, například lepí a stavějí ze dřeva, hlíny, kamení. Vedle rozumového poznání je nutno se věnovat výcviku řeči a ruky, zapojit ruku do poznávacího procesu; rovněž je třeba prakticky pracovat. Co máme konat, tomu se každý musí učit konáním: řezat se učit řezáním apod. Tak se mezi šestým a třináctým rokem má mládež naučit tomu, co pak potřebuje celý život. Obecné poznání hlavních věcí o řemeslech umožňuje, aby se ukázaly vlohy a zájmy dítěte. (Mojžíšek, 1978).

K tomu, abychom byli s to svůj autorský hlas do teoretického textu dostat, musíme disponovat několika dovednostmi:

- (1) Výstižně parafrázovat text tak, aby došlo k jeho zhutnění a akcentování těch údajů, které jsou pro naši práci podstatné.
- (2) Porovnávat tvrzení pocházející z různých zdrojů, hledat shody a rozdíly mezi nimi. Být s to interpretovat, proč se citovaní autoři ve svých tvrzeních liší – to také znamená, že musíme být schopni uvažovat o metodologických postupech, které k formulaci daných tvrzení vedly.
- (3) Syntetizovat tvrzení pocházející z různých zdrojů. Být s to vytvořit komplexnější obraz či vysvětlení určitého jevu tak, že propojíme dílčí nálezy či informace pocházející od různých autorů.
- (4) Rozpoznat slabiny a přednosti citovaných textů – opět se neobejdeme bez metodologických znalostí a jejich uplatnění.

- (5) Identifikovat „bílá místa“, která texty, jež jsme shromáždili, nepokrývají. Jestliže identifikujeme „bílé místo“, musíme se pokusit dohledat literaturu, která by nás mohla dovést k jeho zaplnění. Jinou možností je realizace vlastního výzkumu (v případě diplomové práce), jehož prostřednictvím chybějící informace získáme.

SEZNAM LITERATURY A CITAČNÍ NORMA

Veškeré zdroje, které citujeme v textu, musíme uvést v seznamu literatury, který stojí za textem. Platí dvě jednoduchá pravidla: (1) v seznamu literatury nesmí být zdroje, na které se v samotném textu neodkazuje (to vzbuzuje podezření, že se autor snaží „nafouknout“ seznam, aby vypadal poučeněji); (2) v seznamu literatury musí být všechny zdroje, na které se v textu odkazuje (pokud nejsou v seznamu bibliografické údaje o zdroji, mohou citace v textu vypadat jako nepřiznané převzaté a tudíž se autor může ocitnout v podezření z plagiátorství).

Veškeré odkazy v textu i v seznamu literatury musí být **formálně správně** podle platné normy. Ta je dostupná na <http://www.phil.muni.cz/wupv/home/studium/citacni-norma-apa>. Formální správnost odkazování je velmi důležitá a bývá důvodem pro snížení známky či dokonce nepřijetí práce. Proto je třeba věnovat kontrole tohoto aspektu ročníkové či diplomové práce dostatek času a úsilí.

LITERATURA:

- Keller, D. (2013). *Spolupráce rodiny a školy v kontextu pracovní výchovy*. Bakalářská diplomová práce. Brno: ÚPV FF MU.
- Mareš, J. (2013). Nevhodné chování učitelů k žákům a studentům. *Studia paedagogica*, 18 (1): 7–36.
- Sucháček, P. (2013). *Víceletá gymnázia v českém vzdělávacím systému: funkce a dopady*. Magisterská diplomová práce. Brno: ÚPV FF MU.
- Šanderová, J. (2005). *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Šedová, K. (2010). Jaký je současný stav českých pedagogických časopisů? *PEDAGOGIKA. SK*, 1 (3): 239–243.

JAK VYSTAVĚT OSNOVU TEXTU

Kateřina Lojdvá

ÚVODEM

V této kapitole nabízíme několik praktických doporučení, které mohou být nápomocné při výstavbě odborného textu od úvodu až po závěr. Kapitola ukazuje, jak lze přistupovat ke strukturování odborného textu, neboli jak budovat osnovu textu. Cílem je nabídnout studentům možnosti, jak vystavět osnovu textu, diskutovat z čeho lze vycházet, co vzít v úvahu a přiblížit některé konkrétní techniky napomáhající strukturaci odborných textů. Rovněž zde ilustrujeme časté nesnáze, se kterými se studenti v počátcích psaní ročníkových a bakalářských prací setkávají. Je třeba si přitom uvědomit, že pro psaní odborných textů neexistuje určitý algoritmus. Možností, jak napsat dobrý text, je vícero.

NEŽ ZAČNETE PSÁT ANEB TÉMA A CÍLE PRÁCE

Psaní odborných textů je především tvůrčí proces. A to, že se jedná skutečně o proces, je třeba podtrhnout. Ani zkušení akademici většinou nepíší text „na jeden zátař“, nýbrž jej postupně přetvářejí a upravují. Na začátku mnohdy nemáme jasnou představu o konečné podobě textu, měli bychom však přinejmenším vědět, o čem chceme psát a co chceme sdělit. Jinými slovy vstupenkou do psaní odborného textu je téma a cíl práce.

(1) Formulace tématu odborného textu

Téma odborného textu může být zadáno nebo si jej můžeme zvolit sami. Pokud hledáme a formulujeme téma, můžeme k tomu využít například těchto zdrojů:

- odborné studie a výzkumy;
- kvalifikační práce;
- aktuální dění v odborné oblasti;
- potřeby praxe;
- diskuse s kolegy a s autoritami v oboru.

I v případě, kdy je téma zadáno, často dochází k zúžení tématu autorem, a vzniká tak téma zcela originální. Aby si autor vybral vhodné téma ročníkové nebo bakalářské práce, může si položit tyto kontrolní otázky:

(A) *Spadá zvolené téma do široce vymezeného pole pedagogických disciplín?*

Na jevy sociální reality můžeme nahlédnout optikou různých vědních disciplín. Obzvláště pokud se zabýváme jevy pro danou disciplínu neobvyklými, je třeba tyto jevy v pedagogických disciplínách ukotvit.

Příklad č. 1: Ukotvení tématu v disciplíně

Prostituce ⇒ Prostituční kariéra jako sociálně pedagogický problém

Komentář: Autorku zajímal jev prostituce. Pokusila se najít průsečík zkoumaného jevu s disciplínou, kterou studovala. Představila sociální pedagogiku jako disciplínu, která se zabývá komplikovanou životní trajektorií člověka. Jako faktory ovlivňující prostituční kariéru pak popsala přirozená prostředí výchovy jako rodinné, vrstevnické či lokální prostředí.

(B) *Je téma dostatečně zúžené (tzn. víte, čím konkrétně se budete zabývat)?*

Ač to tak na začátku nevypadá, ročníkové a bakalářské práce jsou práce poměrně malého rozsahu. Pokud bychom zvolili široké téma, pravděpodobně bychom o něm nepojednali do hloubky nebo v dostatečné komplexnosti. Volíme tedy téma zúžené.

Příklad č. 2: Zúžení tématu

Sociálně patologické jevy v současné škole ⇒ Konzumace alkoholu u žáků na 2. stupni základní školy

Komentář: Ve zvoleném příkladu byl vybrán jeden jev z kategorie SPJ a byla zúžena cílová skupina, u které je tento jev popisován.

(C) *Je k tématu dostupný dostatek odborné literatury a dalších zdrojů (legislativa, metodiky, statistiky atd.)? Je možné téma zkoumat jinak než empiricky?*

Ročníková práce neobsahuje výzkum, proto je třeba vybrat téma vhodné pro teoretickou studii. Například téma *hodnocení preventivního programu z pohledu žáků* je tématem pro empirický výzkum, neboť k jeho zpracování je třeba sebrat data v terénu. Pro ročníkovou práci se tedy téma nehodí. Naopak vhodně zvolené téma může ilustrovat ročníková práce autorky, která se rozhodla psát o *typech prevence šikany na základní škole*. S oporou o dostupnou literaturu, metodické materiály a legislativu autorka srovnala různé typy preventivních programů z hlediska obsahu, organizační formy a aktérů zapojených do preventivních programů.

(D) *Bude mě téma bavit?*

Obvykle lze z textu poznat, zda na něm autor pracoval se zájmem. Protože psaním textu strávíme hodně času, je vhodné si vybrat téma, k jehož zpracování jsme motivováni.

(2) **Formulace cíle práce**

Formulace cíle textu je zcela zásadní jak pro autora, tak i pro čtenáře. Autorovi je cíl vodítkem ve spleti teoretického (a v případě výzkumné práce i empirického materiálu). Je to pomyslný kompas, který ho vede při psaní textu i při vyhledávání zdrojů. Čtenář skrze cíl může posoudit, zda je pro něj studie přínosná, případně zda je vůbec hodnotná.

Jak si vymezit cíle práce?

Cíle se liší podle typu studie. Jinak bude formulován cíl pro teoretickou a jinak pro empirickou studii. Také v jednotlivých typech empirických

studií se cíle odlišují. Například zatímco cíl kvantitativního výzkumu bude směřovat k porovnání, intenzitě či frekvenci jevů, kvalitativní výzkum bude zacílen na podoby jevu či jeho vnímání aktéry sociální reality.

Cíl práce můžeme vymežit na několika rovinách:

- Základní je **poznávací** (neboli kognitivní) cíl. Tento cíl popisuje, jak text obohatí odborné poznání. K formulaci poznávacího cíle mohou pomoci otázky: *Co chci zjistit? K čemu chci dospět?*
- **Symbolický** cíl je širší než cíl poznávací. Vztahuje text k určité problematice. Autor si může položit otázky: *K čemu chci přispět? Jaký teoretický rámec chci obohatit?*
- **Aplikační** cíl poukazuje na možné využití výsledků práce v praxi. K jeho formulaci si můžeme položit otázky: *Kdo to využije? K čemu to bude dobré?*
- Můžeme také formulovat **personální** (osobní) cíl práce. Tento cíl popisuje, jak práce obohatí samotného autora.

V odborném textu nemusí být samozřejmě uvedeny všechny tyto cíle, nemusí být ani takto pojmenovány. Jeden z těchto cílů je však klíčový a měl by zaznít již v úvodu práce – tím je **poznávací cíl**.

Cvičení č. 1: Reformulace cíle práce

Přečtěte si nevhodně formulovaný cíl ročníkové práce a přeformulujte jej do poznávacího, symbolického a aplikačního cíle práce:

Tato práce má nastínit výchozí filosofii waldorfské pedagogiky, pohled na dítě předškolního věku a jeho potřeby, roli a práci učitelek těchto mateřských škol. Taktéž má popsat základy práce učitelek běžných českých mateřských škol v dnešní době a možnosti využití prvků waldorfské pedagogiky při jejich práci.

Možné řešení naleznete na konci kapitoly v tabulce č. 7.

Nyní formulujte poznávací, symbolický a aplikační cíl vaší ročníkové (bakalářské) práce.

Časté chyby ve formulaci cíle práce:

- **Vysoká laťka:** „Cílem práce je objasnění agresivity žáků vůči učitelům.“

Autorka si klade laťku příliš vysoko. Objasnit agresivitu znamená například komplexně zkoumat její biologické, psychologické a sociální příčiny, vzájemné vztahy těchto dimenzí atd. Cíl je třeba reformulovat do podoby, ve které může být naplněn. Například by bylo možné identifikovat podoby agresivity žáků 2. stupně ZŠ vůči učitelům a tyto podoby nějakým způsobem utřídit.

- **Široký cíl:** „*Cílem mé práce je přiblížit problémy spojené s dyslexií u žáků základní školy.*“

Není jasné, o jaké problémy se jedná. Má autorka na mysli problémy vzdělávací, výchovné, v sociálních vztazích či jiné?

- **Dvouhavlňový cíl:** „*Cílem práce je analyzovat sociální dopady konzumace alkoholu u adolescentů. Budu analyzovat motivy konzumace alkoholu.*“

V cíli jsou pojmenovány dva různé cíle: motivy a dopady konzumace alkoholu. Pokud se jedná o dva dílčí cíle, je třeba tuto skutečnost jasně uvést. Jinak je formulace pro čtenáře matoucí.

- **Záměna role autora:** „*Chtěla bych se seznámit se vzděláváním seniorů a informovat o něm veřejnost.*“

Autorka zde nevystupuje v roli odborníka. Odborný text přitom píšeme z pozice odborníka a jeho publikem je odborná veřejnost.

- **Potvrzení předpokladu:** „*Cílem práce je dokázat, že pěstounská péče je pro dítě lepší než ústavní výchova.*“

Jaký bude výsledek této práce? Cíl je již naplněn, aniž by autorka prozkoumala silné a slabé stránky obou výchovných prostředí.

- **Utopický cíl:** „*Mým hlavním cílem je přispět svou prací ke vzájemné snášenlivosti mezi Romy a majoritní společností.*“

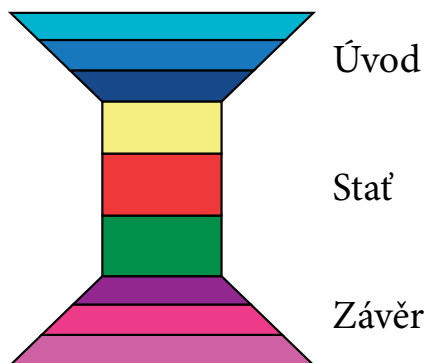
Cíl se blíží symbolickému cíli, avšak jako hlavní cíl je formulován nevhodně. V tomto případě může autorka prostřednictvím textu svůj hlavní cíl naplnit jen stěží.

Cíl(e) práce je třeba formulovat v souladu s tématem, jasně a realizovatelně. Je třeba držet jednotnou formulaci cíle jak v úvodu, v těle textu, tak i v závěru.

LOGIKA STRUKTURY TEXTU

Jedním z kritérií hodnocení odborných textů je přehlednost a logické členění textu s vhodnou volbou kapitol (Standard pro písemné práce..., 2010). Jednoduše řečeno, text musí mít logickou linku. Každá kapitola je v textu zařazena s ohledem na naplnění cíle a téma práce. Mezi kapitolami existuje návaznost. Strukturu odborného textu si můžeme představit dle schématu na obrázku č. 1.

Obrázek č. 1: Struktura odborného textu

Obrázek č. 1 graficky znázorňuje model odborného textu od úvodu, ve kterém dochází k postupnému tematickému zužování, přes stať tvořenou modelově ze tří srovnatelných tematických celků, po závěr, kde se téma naopak rozšiřuje. V této kapitole podrobněji probereme výstavbu odborného textu od úvodu, přes stať až po závěr.

(1) Úvod

Úvod odborného textu si můžeme představit jako trychtýř, který se ústí do stati textu. Postupuje od obecného ke konkrétnímu (viz obrázek č. 2). V úvodu má autor prostor na to, aby téma pojmenoval, etabloval je jako významné, aby poukázal na jeho širší souvislosti a nastínil způsob jeho uchopení v textu. Téma lze uchopit různým způsobem (teoreticky, empiricky, v rámci některého z metodologických směrů či v perspektivě některé ze škol). V úvodu by mělo být patrné, k jakému směru se autor hlásí, na jaké směry navazuje (Šanderová, 2005).

V úvodu dále zaznívá cíl(e) práce, případně otázka, kterou si autor

klade. Úvod je také prostorem, ve kterém autor představí strukturu textu. Nastíní tak logickou linku textu a ukáže, jak na sebe jednotlivé kapitoly navazují.

Obrázek č. 2: Struktura úvodu

kontext problematiky

---

konkretizace tématu

---

struktura textu

V této kapitole nastíníme možnou strukturu úvodu a ke každému bodu uvedeme otázky, které si autor k jejich naplnění může položit. Zároveň ukážeme některé nepřiliš vhodné způsoby vstupu do tématu.

Kontext problematiky

Do tématu je možné vstoupit uvedením širšího kontextu popisované problematiky. V úvodu není prostor pro širší elaboraci kontextu, autor proto musí vybrat stručné a adekvátní informace, kterými práci otevře. Může si položit následující otázky:

- **Jaký je kontext problematiky?**

Kontext problematiky mají někdy studenti tendenci uvést vágně:

„Motivace provází lidstvo od jeho počátku.“

„Sociální komunikace je základem společnosti.“

Motivaci a sociální komunikaci bychom mohli nahradit řadou jiných pojmů. Kontext je nespecifický.

Někdy studentské texty začínají pateticky:

„Děti jsou naše budoucnost.“

Takové výrazy nejsou pro odborný text vhodné. Odborný text se nesnaží apelovat na emoce, nýbrž racionálně argumentovat.

Vhodně nastínila kontext ročníkové práce autorka, která v něm poukázala na neobvyklou souvislost: *„O problému dětské šikany se hojně publikuje i diskutuje.Co však zůstává skryto, je paralela tohoto patologického chování s celkovým fungováním patriarchální společnosti. Lze nacházet podobnosti mezi dětským šikanováním a dominantním, mocenským jednáním, které se objevuje například v politice, v rodinách s domácím násilím apod.“*

- **Proč má smysl se tématem zabývat?**

Lze například argumentovat potřebností řešení problému či mezerou v dosavadním poznání. I zde bychom měli být konkrétní a vztahovat text k odbornému publiku. Nevhodně formulovanou potřebnost řešení tématu uvádí následující citace:

„V poslední době se ve společnosti zvyšuje užívání drog.“

Kdy se zvyšuje užívání drog? Jakých drog? O jaký zdroj se autor opírá?

K uvedenému příkladu se nabízí jednoduché řešení reformulace, například pokud je práce zaměřena na užívání marihuany středoškoláky: *V Česku má zkušenosti s marihuanou 46% mladistvých ve věku 15 a 16 let (European Drug Report, 2013).*

- **Čím je téma zajímavé a aktuální?**

„Je to pro mě téma velice zajímavé a rozhodla jsem se ho důkladněji prostudovat.“

Čím je téma zajímavé pro odbornou komunitu? V tomto bodu může autor ukázat, že se orientuje v aktuálním dění, když uvede změny legislativy, projekty či veřejné diskuse, které se k jeho tématu vztahují.

Příklad kontextu k práci na téma „nové gramotnosti“ u žáků ZŠ: *„Se zahájením školního roku 2013/2014 nabývá účinnosti Opatření ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV). Do RVP ZV byla nově zařazena finanční gramotnost.“*

Konkretizace tématu

- **Jaké otázky chcete objasnit?**

Již v úvodu je prostor ukázat, jak je téma uchopeno, kterou oblastí se autor zabývá a jak k ní přistupuje. Jednou z možností je konkrétně uvést oblasti, kterých se práce týká. Ve své bakalářské práci to autorka uvádí takto:

„Konkrétně jsem sledovala komunikační aktivitu učitele i žáka, poměr monologu a dialogu v hodině, typy otázek učitele a žáka, délku repliky u žáka i u učitele, různé typy zpětné vazby učitele.“

- **Jakými teoretickými koncepty jste ovlivněni?**

Tuto otázku si položí zejména zkušenější autoři. Ve společenskovedních disciplínách je řada směrů, které nahlíží na jeden jev z různé perspektivy. Například píšeme-li o autoritě učitele, bude náš text zcela odlišný, pokud

ho postavíme na autorech řadících se ke konstruktivismu a na autorech řadících se ke kritické pedagogice.

- **Z jakých zdrojů čerpáte?**

Pokud nemáme zcela zmapovaný teoretický kontext, můžeme téma charakterizovat podle zdrojů, ze kterých vycházíme. Například můžeme téma lokalizovat „geograficky“:

„Má práce vychází především z výzkumných prací a statí českých či slovenských autorů.“

- **Jakou metodu jste zvolili?**

V úvodu empirických textů je třeba pojmenovat výzkumnou metodu nebo metodologický postup, se kterým autor pracuje. Neměli bychom však zapomenout, že i teoretická studie má svoji metodu. Nejčastějšími teoretickými metodami jsou analýza – syntéza, indukce – dedukce, srovnávání, metaanalýza.

Struktura textu

- **Jakou má práce strukturu?**

Úvod je vhodným místem, kde autor ukáže čtenáři logickou linku textu, a již před čtením textu jej tak zorientuje ve svých myšlenkových pochodech. Někteří autoři přibližují obsah práce kapitolu po kapitole, jiní shrnou obsah v kostce:

Název práce: Význam školního psychologa z pohledu žáků

„Teoretická část definuje pojem sociální opora. Dále objasňuje, kdo je příjemce sociální opory a jaké životní problémy se ho mohou týkat, a kdo je poskytovatel sociální opory, přičemž nejdiskutovanějším poskytovatelem je samozřejmě školní psycholog.“

Tuto kapitolu uzavřeme jedním tipem: úvod je vhodné rozpracovat na začátku psaní textu, kdy formulujeme cíle a navrhujeme strukturu práce. Jeho finální verze se však nejlépe dokončuje, jakmile je text hotový. Můžeme zkontrolovat soulad úvodu s textem a doplnit kontext, do kterého jsme při psaní pronikli. Nezapomeňte se tedy na závěr vrátit k úvodu.

(2) Stať a její strukturování

Zatímco úvod a závěr odborného textu mají relativně ustálenou podobu,

u stati tomu tak není. Stať musí být v souladu s tématem a cílem, které jsou pro každou práci unikátní. Zde si představíme některé „pomůcky k výstavbě stati“ a pokusíme diskutovat některá úskalí vybraných osnov ročníkové či bakalářské práce. Šanderová (2005) doporučuje tento postup tvorby stati:

- (A) rešerše – přehled o stavu bádání ve zvolené oblasti;
- (B) formulace základních zjištění;
- (X) předběžná osnova (maketa textu);
- (Δ) koncept pracovní verze textu;
- (E) formální úpravy textu.

Kostru osnovy tvoří klíčové koncepty, které jsou pro naše téma relevantní. Jejich zdrojem je samozřejmě odborná literatura. Bez poctivé rešerše vystavíme osnovu textu jen s obtížemi a zvláště pro začátečníky v psaní odborných textů je rešerše naprostou nezbytností. Koncepty, které v literatuře nalezneme, však musíme do osnovy utřídit. Klíčové koncepty mohou tvořit kapitoly, subkapitoly nebo témata uvnitř kapitol. Zde nabízíme několik způsobů, jak z nich můžeme vytvořit osnovu.

Od obecného ke konkrétnímu

Jednou z možností vystavění osnovy odborného textu je postup dle šíře a obecnosti témat od nejširších k nejužším, od obecných ke konkrétním. Například autorka, která se zabývala rekvalifikacemi z pohledu účastníků rekvalifikačních kurzů, svoji osnovu koncipovala od nejširšího tématu *celoživotního učení, přes nezaměstnanost, politiku zaměstnanosti až po zúžené téma rekvalifikací*. Osnova se samozřejmě nemusí zužovat vždy, v některých případech obsahuje témata, která stojí na stejné úrovni. I zde je však vhodné najít klíč, podle kterého budou témata řazena. Například v bakalářské práci o podvádění žáků na 2. stupni ZŠ jsou dvě témata na stejné úrovni, která jsou dále rozpracována do subkapitol: *1. Podvádění – vymezení, klasifikace, situace... 2. Žák 2. Stupně ZŠ – charakteristika, morální a kognitivní vývoj...* Pokud by byla práce zaměřena na řešení podvádění učitelem, další kapitolou by byl učitel, jeho kázeňské prostředky atd. K jednotlivým kapitolám si klademe otázky a hledáme indikátory, které je naplňují: *Co je a co není podvádění? Jak žáci podvádí? Kdy nejčastěji podvádí? Proč podvádí?* K hlavním kapitolám tak získáme dílčí kapitoly (subkapitoly).

„Pište, pište, pište“ aneb volné psaní

Dalším způsobem, jak dostat myšlenky na papír, je technika volného psaní. Pište na papír vše, co vás k tématu napadá. Netrapte se gramatikou ani stylistikou. Pište vše, aniž byste myšlenky filtrovali a třídili. Nevracejte se zpět, neopravujte. Časový rámec pro volné psaní se doporučuje kolem deseti minut.

Jakmile volné psaní dokončíte, text si po sobě přečtete. Pokuste se identifikovat hlavní témata, která v textu jsou. Neváhejte si je v textu barevně označovat, propojovat je, psát si k textu poznámky. Krátká ukázka volného psaní je v tabulce č. 3.

Příklad č. 3: Volné psaní

Učení je přirozený proces, často však nefunguje sám od sebe. Kolikrát si vzpomínám na svoji školní docházku a na to, jak se mi učit nechtělo. Nebylo ale nazbyt, když jsem nechtěla mít pětky na vysvědčení, musela jsem se do učení se v některých předmětech přinutit. Pak ale přišly zasloužené úspěchy, pochvala a vůbec dobrý pocit z odvedené práce. Zjistila jsem, že dobré výsledky nemusí těšit jen rodiče a učitele, ale mohou těšit i mě.

Pojmy, které v textu označíte, můžete dále uspořádat. Vhodnou možností pro hledání jejich vztahů je myšlenková mapa.

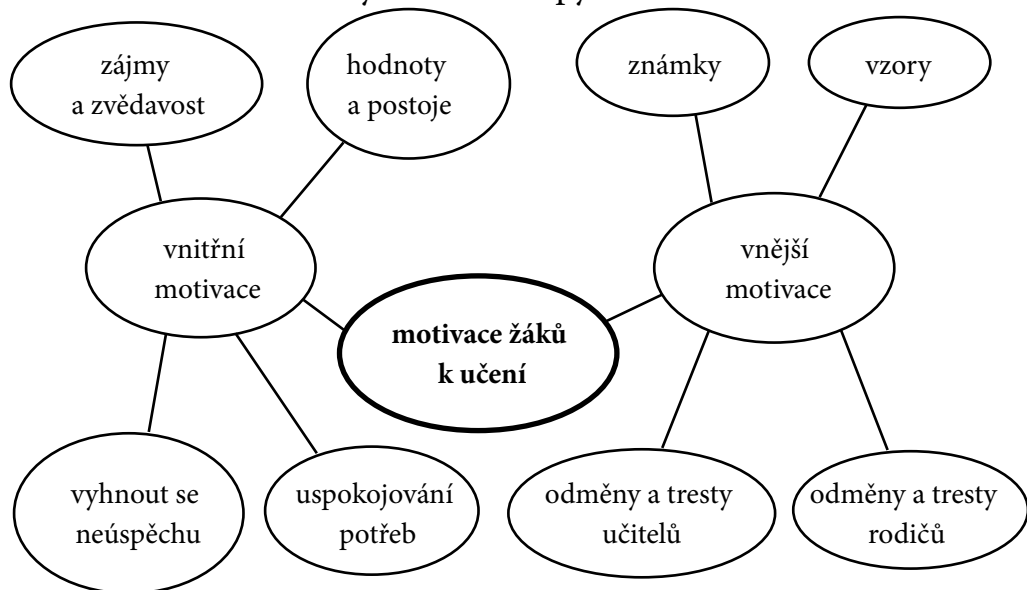
„Kreslete si“ aneb myšlenková mapa

Myšlenková mapa je brainstormingová technika využitelná také v psaní odborných textů. Jejím prostřednictvím identifikujeme dílčí témata a zobrazujeme jejich vzájemné vztahy. Postupovat při tvorbě myšlenkové mapy lze následovně (Chin, 2011):

- Doprostřed čistého papíru si zapište hlavní téma.
- Přemýšlejte o pojmech, které se k tématu vztahují, propojte je.
- I k novým pojmům hledejte související pojmy a propojte je.
- Pokračujte tak dlouho, dokud vás napadají další pojmy.

Myšlenková mapa slouží autorovi odborného textu. Nejdůležitější tedy je, aby byla pro autora funkční. Příklad myšlenkové mapy k tématu ročníkové práce na téma motivace žáků k učení je na obrázku č. 3.

Obrázek č. 3: Příklad myšlenkové mapy

Cvičení: Zkuste nyní transformovat myšlenkovou mapu do osnovy odborného textu. Návrh osnovy dle jedné z ročníkových prací naleznete na konci kapitoly v tabulce č. 8.

Strukturované techniky

Při psaní odborného textu je možné využít i strukturované techniky řešení problému. Tyto techniky jsou specifické a hodí se proto jen pro určitý typ témat. Užitečná je analýza silných (Strengths), slabých (Weaknesses) stránek a příležitostí (Opportunities) a rizik (Threats) určitého jevu, tzv. **SWOT analýza**. SWOT analýzu můžeme využít například k analýze zavedení nové vyučovací metody/pomůcky do vyučovacího procesu. K analýze příčin jevu se hodí například tzv. **technika rybí kost**. Problém, jehož řešení hledáme, je hlavou ryby, děje a jejich vlivy jsou postupně řazeny jako rybí kosti (Svozilová, 2011). Problémem, jehož příčiny takto můžeme hledat, je například nekázeň žáků. Dále lze ve strukturování osnovy textu využít různé vývojové diagramy, grafy atd.

Některá rizika v tvorbě osnov odborných textů

Na tomto místě zmíníme některá rizika v tvorbě osnovy odborného textu. Funkčnost a logiku osnovy svého textu si můžete otestovat s pomocí

níže uvedených otázek:

- **Soulad osnovy s tématem a cílem práce**

Je osnova vztažená k tématu a cíli práce? Kopíruje zvolené téma? Neodchyluje se od cíle práce? Pokud je téma práce široké, osnova ho stěží pokryje. Stejně tak pokud zařadíme příliš široké téma kapitoly, v textu jej uchopíme obtížně. Téma, cíl a osnova by však měly být v souladu. Osnova se může od tématu a cíle odchýlit jak je uvedeno v tabulce č. 4:

Příklad č. 4: Nesoulad osnovy s tématem a cílem práce

Téma práce: Domácí vzdělávání v ČR

3. Individuální vzdělávání

3.1 Individuální vzdělávání v dějinách pedagogiky

3.1.1 Kultura starožidovská

3.1.2 Kultura řecko-římská

3.1.3 Období středověku

3.1.4 Období renesance

3.1.5 Období 17. a 18. století

3.1.6 Období 19. a 20. století

Autorka se věnuje domácímu vzdělávání, do osnovy své bakalářské práce však začlenila kapitolu o individuálním vzdělávání v historickém přehledu. Pokud by chtěla uvedená historická období analyzovat hloubkově, pravděpodobně by jí k tomu nestačil ani rozsah disertační práce. Takto široká osnova pak může vést k textu, který je zkratkovitý a povrchní. V osnově jsou také zaměněny klíčové koncepty *domácí vzdělávání* a *individuální vzdělávání*.

- **Vyváženost osnovy**

Je osnova vyvážená? Je tématům na stejné úrovni věnován stejný prostor?

O vyváženosti osnovy můžeme uvažovat z hlediska rozsahu a obsahu. Příkladem nevyváženosti z hlediska rozsahu může být práce o motivaci, kde vnitřní motivaci věnujeme pět stran textu a vnější motivaci deset. Pokud není záměrem autora zúžit téma na vnější motivaci, měly by být obě části přibližně stejně rozsáhlé. Příkladem nevyváženosti z hlediska obsahu je osnova zahrnující pouze pozitivní aspekty domácího vzdělávání, nikoliv aspekty negativní.

- **Logická provázanost osnovy**

Má osnova logickou linku? Lze osnovu souvisle převyprávět? Směřuje „od někud někam“? Umíte vysvětlit význam všech zařazených kapitol? Logickou linku osnovy narušuje, pokud se některá témata opakují, překrývají či nejsou strukturována do kapitol a podkapitol. Příklad je v tabulce č. 5.

Příklad č. 5: Problémová logická linka osnovy

Název: Způsoby komunikace a formy práce muzejního pedagoga a jejich pozitivní vliv na zvyšování komunikačních, kulturních a sociálních kompetencí dětí a mládeže

1. Muzejní komunikace

2. Typy programů v muzeích

2.1 Animace

2.2 Metodická struktura animací

2.3 Animace s různými sociálními a věkovými skupinami

2.4 Školní skupiny

2.5 Rodiny s dětmi

V uvedené osnově je řada problémových bodů. Z hlediska logické linky nejsou kapitoly vhodně zvoleny ani vhodně strukturovány. Kapitoly neodpovídají tématu práce – neobsahují klíčové koncepty muzejní pedagogika/muzejní pedagog, formy práce, komunikační, kulturní a sociální kompetence. Samotné téma je nastaveno nevhodně. Není jasné, jaký je vztah mezi způsoby komunikace a formami práce muzejního pedagoga. Práce se jednostranně orientuje pouze na pozitivní vlivy. V osnově jsou pak tyto nedostatky: v typech programů v muzeích je uvedena pouze animace. Metodická struktura animací není zařazena jako součást kapitoly o animaci. Školní skupiny a rodiny s dětmi nepatří do typu programů v muzeích, jsou to cílové skupiny. V osnově není zahrnuta mládež a celé téma kompetencí. V uvedeném příkladu není logicky provázáno téma s osnovou práce ani jednotlivé kapitoly osnovy samotné.

- **Terminologická korektnost**

Je osnova terminologicky korektní? Je terminologie jednotná? Jsou termíny v textu definovány? Pokud má některý odborný pojem synonymum,

je třeba vybrat si pouze jeden z nich a v textu držet terminologickou jednotnost. Příklad terminologické nejednotnosti ze studentského textu:

Charakteristika adopce, Formy osvojení

Užívání synonym je pro čtenáře matoucí, narušuje také osnovu textu. Jiným příkladem nesprávného zaměňování klíčových konceptů v osnově a v textu je zaměňování pojmů, které nejsou synonymní, např. *reformní školy* a *alternativní školy*. Tyto pojmy mají odlišné významy. Autor prokazuje odbornou znalost, když s pojmy pracuje adekvátně.

Odborný text nemusí být nutně výrazově bohatý. Musí být však přesný. K tomu napomáhá definování pojmů a jejich nezaměňování, byť mohou mít stejný význam. Klíčové koncepty je třeba v textu definovat. V odborných zdrojích se často setkáme s nejednotností definic našich klíčových konceptů. Využíváme proto širší zdrojovou základnu, definice porovnáme, ukazujeme jejich podoby a poté uchopení klíčového konceptu v našem textu.

• **Osnova sama o sobě nestačí**

Může se zdát, že s dobrou osnovou máme vyhráno. Záleží však, jak bude osnova naplněna. Častou chybou je, že studenti nevytvoří z osnovy plynulý text. Příklad je v tabulce č. 6.

Příklad č. 6: Neprovázaný text

Funkce komunikace

- a) *informativní* - předání informací, dat
- b) *instruktivní* - vysvětlení významu, popisu, návodu
- c) *přesvědčovací* - přesvědčení jiného člověka a získání na svou stranu, zmanipulování, ovlivnění
- d) *posilující (motivující)* - posilování pocitu, sebevědomí
- e) *zábavná* - pobavení a rozveselení druhého, rozveselení sebe, rozptýlení
- f) *vzdělávací a výchovná* - prostřednictvím institucí
- g) *socializační a společensky integrující* - vytváření vztahů mezi lidmi
- h) *poznávací* - pohled komunikanta, umožňující sdělovat vzpomínky, zážitky, plány
- i) *svěřovací* - zbavování se vnitřního napětí, překonání těžkostí, sdělování důvěrných informací a očekávání podpory

Základní dělení lidské komunikace

Když s někým komunikujeme, používáme dva základní komunikační systémy: verbální a neverbální. Verbální systém se používá za pomoci mluveného slova, který vydáváme slovními signály a přijímáme je sluchovým smyslem. Neverbální systém komunikace je souhrn veškerých dalších prostředků, jimiž předáváme jiné osobě nějaké informace nebo jim tak vyjadřujeme nějaký význam. Může to být např. mimika, gestikulace, apod.

Verbální komunikace

Jak jsem již dříve nastínil, v komunikaci verbální (slovní) se dorozumívá jedna, dvě a více osob za pomoci slov. Vybíral (2000) popisuje ve své knize slovní komunikaci jako selekci, slučování a tvorbu jazykových znaků, tzn. psaní projevu, rozmyšlení si řeči, strategie řeči, artikulace apod. Dále jí rozumí jako proces sdělování si navzájem různých věcí, zážitků, vnímání různých sdělení od druhých a porozumění jim (Vybíral, 2000).

Neverbální komunikace

Neverbální komunikace je opak komunikace verbální, tedy beze slov – zahrnuje širokou oblast toho, co signalizujeme. Neverbálně komunikujeme pohyby a gesty svého těla, kterými něco signalizujeme a zároveň i svým vzhledem, výrazy obličeje, pohledy a pohyby očních panenek, způsobem oblečení, dotyky apod. Někdy se tato komunikace dělí ještě podrobněji do různých kategorií nebo se analyzuje na samostatné jednotlivé druhy (mimické pohyby tváří, čelisti, očí apod.). Neverbální projevy komunikace bývají často nevědomé, protože je na rozdíl od komunikace verbální příliš nekontrolujeme.

Vybíral (2000) říká, že jakýkoliv neverbální chod něco značí.

V našem případě je velice důležitá i prostorová komunikace, kdy ke klientovi přistoupíme a při rozhovoru mu například položíme ruku na rameno, díváme se mu do očí, nebo když s klienty komunikujeme v aule na nějaké besedě. Rozlišujeme čtyři takové komunikační zóny, které definují, jaký vztah máme mezi lidmi.

Prostorové komunikační zóny

Intimní zóna

Vzdálenost 0-45 cm, v tomto případě nemůžeme přítomnost druhého přehlédnout. Cítíme ho, slyšíme dýchat a nejvíce je tato zóna využívána při milování, šeptání a je považována na veřejnosti za nevhodnou.

Osobní zóna

Vzdálenost od 45-120 cm, jedná se o komunikaci, kdy se zdravíme podáním ruky, poklepeme si na rameno, patří sem i prostor mezi lidmi v MHD, kde by měli jednotlivé osoby dávat pozor, aby si navzájem nenarušovali intimní zónu.

Společenská zóna

Vzdálenost od 1,2–3,7 m a v této zóně už přestáváme vidět určité detaily, na které se zaměřujeme v zóně osobní. Tato zóna se běžně používá v obchodní komunikaci nebo ji používají vysoce postavení úředníci, kteří mají i své stoly postaveny tak, aby vzdálenost mezi jimi a klienty přesně odpovídala společenské zóně.

Veřejná zóna

Vzdálenost od 3,7 m a více, je základem naší ochrany. Můžeme v případě nebezpečí včas zareagovat, ale je potřeba dbát na to, abychom si ji udrželi.

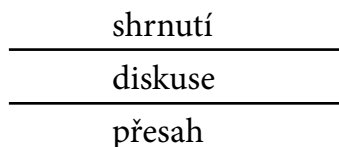
Na první pohled je patrné, že text není plynulý. Představuje spíše výpisky či výtah, tedy formát, který je od odborného textu odlišný. Kromě neprovázanosti textu je vidět řada dalších chyb: zcela zásadní chybou je, že v textu chybí citace (citovat či parafrázovat musíme každý převzatý text), zdrojová základna je chudá (kapitola by neměla vycházet jen z jednoho zdroje), chybí uvedení a závěr kapitoly. Kapitulu je možné uvést přiblížením jejího obsahu nebo přímo vstupem do tématu. Závěr kapitoly shrnuje její obsah a provazuje ho s tématem následující kapitoly. Mezi kapitolami v ukázce chybí tzv. můstky, které ukazují, jak na sebe kapitoly navazují a činí tak text plynulým. Není vhodné, aby kapitola začínala a končila citací. Ztrácí se tak vlastní vklad autora. Kapitoly v ukázce nejsou naplněny, kapitoly o několika bodech netvoří odborný text.

(3) Závěr

Závěr je pomyslnou třešničkou na dortu při psaní odborného textu. Můžeme v něm shrnout hlavní závěry, idee a naznačit možné přesahy zjištění v textu. Strukturu závěru si můžeme představit jako postupně se rozšiřující pyramidu (viz obrázek č. 4).

Obrázek č. 4: Struktura závěru

Popíšeme, jak lze naplnit jednotlivé části uvedené struktury a stejně jako v případě úvodu nabídneme několik otázek, které si zde autor může klást.

Shrnutí

V závěru by nemělo chybět základní shrnutí práce. Můžeme si při jeho psaní položit tři níže uvedené otázky:

Co nového práce přinesla?

Shrnutí v závěru by se nemělo překrývat s průběžnými shrnutími v textu. V závěru je prostor jen na to nejdůležitější a nejzajímavější z celého textu.

Jak jste naplnili svůj cíl?

Někteří studenti mají tendenci konstatovat, že „*cíl práce byl naplněn*“. Vhodnější je být konkrétní a napsat jak byl cíl naplněn. Pokud se cíl nepodařilo naplnit zcela, je běžné a korektní uvést i tuto skutečnost.

Odpovídáte na otázku položenou v úvodu?

Pokud byla v práci položena otázka, musí na ni zaznít v textu odpověď. U menších prací může zaznít tato odpověď v závěru.

Diskuse

V diskusi autor interpretuje dosažené výsledky a připisují jim význam pro zkoumaný problém. Autor zde srovnává dosažené výsledky s dosavadními teoriemi, konstatuje výjimky a možné kontroverze, uvažuje nad zobecněním výsledků (Široký, 2011). Větší texty mají diskusi v samostatné kapitole, v ročníkové práci však může být diskuse součástí závěru. Chcete-li psát diskusi, můžete si položit následující otázku:

Vztahují se Vaše výstupy k některé teorii?

Ukázka diskuse z bakalářské práce: *„Druhá výzkumná otázka se ptala, s jakou problematikou se žáci nejčastěji obracejí na školního psychologa vzhledem k ostatním poskytovatelům sociální opory. Podle očekávání (Gecková, Pudelský, 2000; Křivohlavý, 2002), ve všech problémových oblastech se žáci nejdříve obracejí na rodiče a kamarády. Školní psycholog, učitel a jiný blízký dospělý jsou pak přibližně stejně možnými (a stejně důležitými) variantami, na koho by se žáci v případě potřeby obrátili po rodině či kamarádech.“*

Kromě shod našich zjištění s poznatky v odborné literatuře můžeme v diskusi komentovat i rozdíly a interpretovat jejich příčiny.

Přesah

Poslední část závěru může překračovat zpracované téma, autor zde může například navrhnout, čím se mohou další badatelé zabývat. Otázka k této části tedy zní:

Jakými otázkami v souvislosti s tématem navrhujete dále se zabývat?

Ukázka z bakalářské práce: *„Vzhledem k tomu, že tato práce přináší výsledky z perspektivy pracovníků organizací, nabízí se zde poměrně široký prostor pro další výzkum. Ten může být orientován na dobrovolnickou roli například z perspektivy uživatelů sociálních služeb či samotných dobrovolníků.“*

KDYŽ UŽ JE NAPSÁNO ANEB SLOVO ZÁVĚREM

Hotový text je vhodné nechat „odležet“ a po určité době se k němu opět vrátit. Získáme tak odstup a můžeme nahlédnout na nejasnosti, které se nám zdály v době, kdy jsme byli do textu ponořeni, jako samozřejmé. Cenný je pro autora také kritický čtenář. Tím nemusí být až oponent práce. Kromě konzultanta můžeme dát text ke čtení spolužákům či přátelům. Ti pomohou zejména s gramatickou a stylistickou korekturou. Odborným garantem textu je právě konzultant.

Na hotovém textu také probíhají formální úpravy. Šanderová (2005) uvádí, že málokdo je schopen soustředit se zároveň na obsah i na formu. Je-li text ve finální verzi, zkontrolujeme formátování, číslování kapitol a subkapitol, tabulek atd. Pozornost věnujeme i úpravě odkazu na využitě zdroje.

Ukázky řešení cvičení z této kapitoly

Tabulka č. 7: Možné řešení reformulace cíle práce

- **Kognitivní cíl:** Analyzovat vybrané prvky waldorfské pedagogiky a hledat možnost jejich uplatnění v běžné mateřské škole
- **Symbolický cíl:** Přispět k diskusi o možnostech využití alternativních vyučovacích metod v běžné mateřské škole
- **Aplikační cíl:** Přinést učitelům běžných škol inspiraci z waldorfské pedagogiky

Tabulka č. 8: Možné řešení osnovy odborného textu dle ročníkové práce autorky

1. Motivace žáků k učení
  - 1.1 Vnitřní motivace k učení
    - 1.1.1 Potřeby a jejich uspokojování
      - 1.1.1.1 Sociální potřeby
      - 1.1.1.2 Kognitivní potřeby
      - 1.1.1.3 Výkonové potřeby
    - 1.1.2 Zájmy a postoje žáků
  - 2.1 Vnější motivace k učení
    - 2.1.1 Školní známky
    - 2.1.2 Odměny a tresty
      - 2.1.2.1 Odměny a tresty učitelů
      - 2.1.2.2 Odměny a tresty rodičů

OTÁZKY A ÚKOLY KE KAPITOLE

1. Vysvětlete rozdíl mezi poznávacím, symbolickým a aplikačním cílem práce.
2. Co je rešerše a jaké má místo ve tvorbě osnovy odborného textu?
3. Jaký je rozdíl mezi diskusí a závěrem?
4. Přečtěte si libovolný text v časopisu Studia Paedagogica bez úvodu a závěru. Formulujte úvod a závěr k tomuto textu.

LITERATURA

- Chin, P. (2011) *Academic writing skills: student's book 1*. Singapore: Cambridge University Press.
- Šanderová, J. (2005). *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách: několik zásad pro začátečníky*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Široký, J. (2011). *Tvoříme a publikujeme odborné texty*. Brno: Computer Press.
- Standard pro písemné práce k bakalářské zkoušce na Ústavu pedagogických věd FF MU (2010/2011)*.
Dostupné z <http://www.phil.muni.cz/wupv/home/studium/pisemne-prace/pp/>
- Svozilová, A. (2011). *Projektový management*. Praha: Grada.

JAK ÚSPĚŠNĚ OBHÁJIT ROČNÍKOVOU PRÁCI

Roman Švaříček

Ačkoliv byste si mohli myslet, že sepsáním a odevzdáním ročníkové práce máte klid, není tomu tak. Klidu si oprávněně užijeme až po úspěšném obhájení práce. Cílem této kapitoly je seznámit čtenáře s průběhem obhajoby a se základními tipy, jak zdárně obhájit plody své práce. Kapitola je členěna na dvě části: první popisuje průběh obhajoby, druhá se věnuje nejčastějším chybám v textech ročníkových prací. Kvalitní ročníková práce a úspěšná obhajoba spolu velmi úzce souvisí, a proto nejprve ukazujeme, jak vlastně obhajoba probíhá, jaký je sled kroků při obhajobě a na co se můžete dopředu připravit. Po seznámení s průběhem obhajob se věnujeme tomu, jak se už při samotném procesu psaní ročníkové (příp. diplomové) práce vyvarovat nejčastějším chybám. Formulujeme proto osm základních pravidel, které považujeme za stěžejní pro sepsání dobré ročníkové práce, která je výchozí podmínkou zdařilé obhajoby.

PRŮBĚH OBHAJUBY

Obhajoba ročníkové práce má podobné schéma jako obhajoba bakalářské a magisterské diplomové práce, a to z toho důvodu, aby byli studenti důkladně obeznámeni s průběhem obhajoby bakalářské práce a připraveni na samotnou obhajobu. Obhajoba je pojímána jako veřejná diskuse nad určitým problémem. První veřejné obhajoby můžeme nalézt ve středověké scholastické filozofii a některé její principy se v symbolické rovině zachovaly dodnes. Prvním rysem je to, že věda se utváří na akademické půdě, která je otevřená a zároveň kritická. Obhajoby jsou z tohoto důvodu otevřeným fórem, které je někdy velmi kritické, ale zpravidla se nese v přátelsko-kritickém duchu.

Druhým rysem je formální charakter obhajoby, která má přesně dané schéma. Prvním krokem je představení práce autorem, druhým krokem

je přečtení posudku oponenta, třetím krokem je vyjádření vedoucího práce, čtvrtý krokem je vlastní obhajoba autora práce a pátým krokem se účast na obhajobě otevírá pro všechny přítomné, jak vyučující, tak studenty.¹ Postupně jednotlivé kroky podrobněji vysvětlíme.

(1) Představení práce jejím autorem je pro úspěch obhajoby stejně důležité, jako napsat kvalitní ročníkovou práci. Cílem je jak seznámit posluchače s názvem a tématem práce, tak vyvolat dobrý první dojem. V této chvíli není prostor na omlouvání se za špatné grafické úpravy textu, k tomu se případně může autor vyjádřit v diskusi nakonec. Následující reálnou ukázkou z obhajoby proto považujeme za špatný úvod: „*No ono se mi to moc nepovedlo, jak napsal už oponent, ale já jsem se hrozně snažil, jo.*“

Dobré je naopak seznámit přítomné s tématem práce a výchozím problémem práce. Vymezení základní otázky, kterou jste si jako autoři vytkli, nejenom naznačí posluchačům, že práce má vědecký ráz hledání odpovědí na určité otázky, ale strukturuje další výklad. Není nutné uvádět, jak se na nějakou otázku dívají autority oboru, ale vhodné je ilustrativně doložit autorský vklad do zkoumání daného jevu. Smyslem ročníkové práce není to, aby student získal povědomí o nějakém jevu a to ukázal na obhajobě, ale to, že umí pochopit daný jev a přispět do odborné diskuse o něm vedené.

Po představení tématu, výchozího problému a základních otázek, které jste si v textu kladli, je nezbytné popsat způsob, jakým jste postupovali. Srovnávali jste odlišené přístupy k jednomu problému u různých autorů? V různých dokumentech? V různých oblastech, jako je politika, věda či veřejnost? Jedná se o studii současného stavu nebo jste studovali historii nějakého problému? Pokusili jste se o novou interpretaci starší teorie? Nebo se jednalo o obsahovou analýzu? Podobné otázky byste měli mít na mysli při vytváření struktury ústního představení práce.² Doporučujeme si text přípravy připravit písemně předem, naučit se jej nazpaměť a vyzkoušet si nanečisto text přednést. Jednak je nutné připravit si prezentaci na omezený čas (zhruba pět až sedm minut), jednak při přednesu v soukromí mnohdy zjistíme, zda-li je logická stavba výkladu v pořádku. Navrhujeme vzít si písemnou přípravu a další podklady (text práce) s sebou na obhajobu, neboť je přípustné do materiálů nahlížet.

---

1 U obhajoby bakalářské práce se po představení práce autorem čte posudek vedoucího práce, poté oponentský posudek a následuje veřejná obhajoba.

2 Obhajoba ročníkové i diplomové práce je ústní a bez využití powerpointu a projektoru.

Samotná struktura prezentace by měla vycházet z odpovědi na výchozí problém. Ideálně by textem ročníkové práce měla procházet jakási tenká červená linie, která by spojovala jednotlivé kapitoly a sloužila by v textu jako příběh vedoucí výklad. Není proto nutné říkat: „*V první kapitole popisuji... ve druhé kapitole se zabývám... a ve třetí...*“. Raději doporučujeme postupně odhalovat badatelskou cestu, kterou se autor vydal, aby všichni posluchači mohli sledovat jeho jednotlivé kroky se zdůrazněním úspěchů, kterých při této pouti dosáhl. Například takto: „*Pro pochopení existence víceletých gymnázií jsem musel nejprve provést historický exkurz, abych zjistil, jaké důvody stály na začátku tohoto strukturního prvku. Z toho jsem vyvodil tyto tři hlavní motivy vzniku... Poté jsem prošel veškerou současnou produkci o víceletých gymnáziích, abych porozuměl funkcím a dopadům víceletých gymnázií. Nejprve ukazují dopad víceletých gymnázií ve světle mezinárodních výzkumů a poté názory jednotlivých aktérů (žáků, učitelů, ředitelů, politiků a rodičů).*“

V neposlední řadě je při představování práce nevyhnutelné věnovat pozornost vlastnímu způsobu vyjadřování. Každý posluchač preferuje učené, zámlkami a přeréknutí nepřerušované vyprávění, které neobsahuje parazitní slova (např. jako či prostě). Pokud víte, že máte se způsobem prezentování potíže, o to pečlivěji se připravte. Nebojte se využívat rozvinutého jazykového kódu, který proložíte snesitelným množstvím odborných termínů.

Prezentace ročníkové práce by měla vyvolávat dojem, že jste budoucími vědci, a že se v dané problematice dokonale orientujete. Z tohoto důvodu byste již při psaní práce měli myslet na to, že není nutné znát veškerou českou pedagogickou produkci, ale především ty odborné texty (nikoliv učebnicové), které se zabývají stejným tématem. Ideálním výchozím bodem při zkoumání zdrojové základny by měl být Analytický katalog Národní knihovny, který obsahuje databázi všech českých odborných textů.³ Odborné články z českých pedagogických časopisů poskytnou lepší vhled do dané problematiky, než učebnicové texty, protože časopisecké texty jsou velmi často empiricky zaměřené a nabídnou tak začínajícímu badateli konkrétní představu o daném jevu. Dobrá práce se zdroji při psaní práce se následně při obhajobě zúročí několikanásobně.

Součástí vědecké práce je také ovládnutí schopnosti kritického odstupu od zkoumaného problému. Vaším úkolem není vždy obhajovat daná témata, ať už se budete zabývat domácím vzděláváním či školním

vzděláváním. Důležité je být schopen kritického nadhledu, který je především vidět na schopnosti autora práce popsat jak přínosy, tak nevýhody daného konceptu. Posлуhači tak rádi uslyší, že jste nejenom sesbírali velké množství zdrojů, ale že jste o dané látce přemýšleli a Vaše uvažování Vás dovedlo k novému uchopení daného jevu (viz níže).

Zakončení představení práce by mělo patřit závěru Vašeho textu, kde shrnujete hlavní teze ročníkové práce.

(2) Posudek oponenta je specifickým druhem recenzního posudku, jehož účelem je hodnotit kvalitu odborného textu. Posudek spíše posuzuje, než kritizuje či chválí. Základním vodítkem pro posouzení ročníkové práce jsou Kritéria posuzování ročníkové práce uvedené v základních pokynech ke kurzu Ročníková práce.⁴ Pro bakalářskou a magisterskou diplomovou práci to jsou standardy prací uveřejněné na webových stránkách Ústavu pedagogických věd.⁵ Rozsah oponentského posudku by měl být jedna až dvě strany. Písemná verze posudku se odevzdává konzultantovi do daného termín, elektronická verze se vloží do systému ELF. Autor ročníkové práce tak dostane posudek na svůj text několik dní dopředu, aby se mohl důkladně seznámit s hlavními body posudku a připravit se na obhajobu práce. Posudek vypracovaný studentem nemá rozhodující vliv na to, zda bude práce přijata či nikoliv.

Posudek by měl pokrýt tyto oblasti:

- a) relevantnost cílů práce s vlastním obsahem práce,
- b) formální náležitosti (např. řazení kapitol, struktura obsahu, číslování kapitol, počet znaků),
- c) citační norma,
- d) jazyková stránka textu,
- e) obsahová stránka textu (definování klíčových pojmů, znalost odborné literatury vztahující se k tématu, zodpovězení otázek z úvodních pasáží, logika výkladu, existence tenké červené niti prolínající se celým textem, použitá argumentace, propojení subkapitol, zapracování citací odborné literatury tvůrčím způsobem),
- f) tvůrčí zpracování tématu,
- g) finální stanovisko, zda-li práce vyhovuje a splňuje nároky kladené na daný typ textů.

---

4 <https://elf.phil.muni.cz/elf2/>

5 <http://www.phil.muni.cz/wupv/home/studium/pisemne-prace/pp/>

Základním pravidlem je, že posudek oponenta je posudkem textu práce, nikoliv úsilí jeho autora či kvality přátelských vztahů mezi oponentem a autorem posuzovaného textu. Posudek by měl být vědecký, nikoliv kamarádský, a proto by se v textu neměly objevit pasáže podobné následujícím: „*Katka to napsala celkem dobře, i znaky snad taky odpovídají tomu, jak to mělo být. A má tam hodně literatury, a měla fakt těžký téma.*“

Posudek by tedy měl být veden v kriticko-přátelském duchu. Forma posudku je podobná formě recenze literárního či filmového díla, kde musí být pečlivě zdůvodněné veškeré argumenty. Nestačí tedy napsat, že je něco špatně, ale musíme zdůvodnit proč. Na konci posudku doporučujeme shrnout silné a slabé stránky posuzované práce. Pro inspiraci, jak se píše dobré recenze, doporučujeme nahlédnout do časopisu *Studia paedagogica*, *Biograf* či *Pedagogika*.

Psaní posudku nahlížejte v neposlední řadě jako školení v hledání dobrých a slabých míst odborných textů. Abyste dobře psali odborné texty, musíte jich také hodně přečíst.

(3) Vyjádření vedoucího práce je třetím krokem obhajoby ročníkové práce. Nejedná se o posudek v písemné podobě, ale vedoucí ústně zhodnotí přednosti a slabiny ročníkové práce. Vedoucí práce může uvést na pravou míru oponentský posudek, což je nutné v případě, když oponent nadhodnocuje ročníkovou práci či její kvality opomíjí a zaměřuje se jen na nedohlédnutí. Vedoucí práce se vyjadřuje jak k výsledné podobě práce, tak také k průběhu konzultací a procesu psaní ročníkové práce.

(4) Čtvrtým krokem je vlastní obhajoba autora ročníkové práce. V průběhu obhajoby by se měl autor textu postupně vyjádřit ke všem námitkám a výtkám jak oponenta, tak vedoucího práce. Není nezbytně nutné se vyjádřit ke všem výhradám, ale je potřebné se vyjádřit k těm zásadním, se kterými doporučujeme obhajobu začít. Některé nedostatky je velmi obtížné jakýmkoliv způsobem obhajovat – například pokud je seznam literatury uvedený v jiném formátu, než je požadováno. V takovém případě je vhodnější chybu přiznat, než hledat viníka.

Ve všech ostatních případech je však vhodné, pokusit se vysvětlit Váš autorský záměr a Vaše možné neobratné či nepřesné vyjádření. Doporučujeme vést obhajobu spíše v duchu jemné diplomacie, než útoku na oponenta či odevzdání se negativnímu hodnocení. Opět platí, že tématem obhajoby nejste Vy, ale Vaše práce.

(5) **Otevřená rozprava** je vrcholem a zároveň finálním bodem obhajoby. Prostor je otevřen všem zúčastněným, kteří mohou položit jak vyjasňovací otázky, tak otázky kritické. Kromě oponenta a konzultanta práci nikdo nečetl, a proto budou otázky vycházet z doposud řečeného v průběhu obhajoby. Z tohoto důvodu se doporučujeme připravit na podobné otázky: Co Vás překvapilo? Jak Vás téma napadlo? Co bylo nejtěžší na této práci? Proč jste zvolil/a tento přístup, a ne přístup jiný? Jaké hlavní teorie vás během psaní ovlivnily? Co přesně znamenají jednotlivé osy v grafu XY?

Poslední rada zní následovně: Nikdy obhajobu nevzdávejte. Kvalitní text a dobrá obhajoba vždy znamenají úspěšné absolvování povinného kurzu.

JAK SE VYVAROVAT NEJČASTĚJŠÍCH CHYB PŘI PSANÍ PRÁCE

V následující části se zaměříme na to, jak se vyvarovat nejčastějších chyb které se vyskytují v textech ročníkových prací, a které bývají opakovaně předmětem obhajoby samotné. Domníváme se, že je vhodné nejenom ukázat základní vodítka pro úspěšné obhájení ročníkové práce, ale také základní chyby, kterých se autoři prací dopouštějí při samotném psaní ročníkové práce. Řeč proto nyní bude o samotném psaní textu.

Na následujících řádcích poskytneme **osm základních pravidel**, kterých by se autoři ročníkových prací měli držet, aby se vyvarovali neúspěšné obhajobě. Za pomoci ukázek z neúspěšně obhájených textů se pokusíme tato pravidla vysvětlit.

Nenahrávejte oponentovi neučesaným textem

Po přehlédnutí názvu práce je obsah prvním místem, kde spočine oko čtenáře. Na prvním místě je třeba ohlídat obsah práce. Samotný obsah, ani anotace a klíčová slova by neměly tvořit položku v obsahu. Úvod, závěr a literatura se nečíslují. Doporučujeme také nepoužívat zkratky v názvech jednotlivých kapitol. Všechny ostatní části těla textu, jak kapitoly, tak subkapitoly by měly být číslovány.

Nedostatky ve formální úpravě mohou v posuzovateli vyvolat dojem, že autor práce nevěnoval psaní dostatek času, a proto bude velmi snadné

najít i obsahové nedostatky. O to více kriticky pak oponent nahlíží tělo práce. Za zcela běžné se považuje, když text před odevzdáním zkontroluje po jazykové a formální stránce i někdo jiný, než jen samotný autor. Je však zapotřebí si na to při rozvržení plánu práce vymežit určitý čas.

Všechno přiznejte

Druhým pravidlem psaní je, že by měl být vždy a za všech podmínek jasný původ zveřejněných myšlenek. Není možné, aby byla úspěšně obhájena práce, která obsahuje pasáže podobné této:

„Po roce 1948 dostalo vzdělávání dospělých, především školské, významný impuls... Rozsah studia při zaměstnání byl značný. Maxima dosáhl počátkem 60. let: dospělí činili 22 % všech studujících středních škol a 37% všech studujících vysokých škol. V 80. letech představovali studující při zaměstnání na úrovni středního vzdělávání 13–15 % všech studujících, na úrovni vzdělávání vysokoškolského 20–24 %. Studium při zaměstnání představovalo „druhou šanci“.“

Z přesných číselných údajů si můžeme dovodit, že údaje pocházejí z odborného zdroje. Zásadní chybou je to, že daná publikace není citována. V akademické obci se ctí autorství intelektuálního výtvaru, a proto je nutné vždy uvést autora dané myšlenky. Pokud si jej nepamatujete, je lepší danou informaci neuvádět, protože opomenutí odkazu je rovno plagiátorství.

Plagiátorství je považováno za vážný prohřešek, a proto vždy jasně ukažte, kterou myšlenku daného autora citujete. Doporučujeme uvádět odkaz na citovaného autora vždy za danou myšlenkou, nikoliv na konce odstavce, ve kterém je citována nějaká idea. V následujícím příkladu není jasné, jestli autor ročníkové práce cituje všechny věty v daném odstavci, nebo jen poslední větu.

„Nesprávné hodnocení (příliš přísné a negativní, nebo naopak příliš měkké) negativně působí na prožívání žáků, na jejich psychickou odolnost, sebeúctu, na jejich motivaci k učení i na vztah ke škole celkově. Tyto pocity člověka mohou doprovázet až do dospělosti a ovlivňují pak jeho postoj k dalšímu vzdělávání i k sobě samému. Výzkumné šetření, ukázalo, že dobré hodnocení ve škole žáky motivovalo a měli později větší zájem o vzdělávání. Je zřejmé, že dobrý vztah k pozdějšímu vzdělávání se utváří již v raném věku

dítěte. Učitelé svým postojem mohou ovlivnit to, zda dítě získá pozitivní nebo negativní vztah ke vzdělávání (Čaníková, 2005).“

Z tohoto vždy uvádějte odkazy na citované autory takovým způsobem, aby bylo jasné, která myšlenka či věta je dušením vlastnictvím jiného autora.

Využijte citace jiného autora do posledního písmene

Pravidlem číslo tři chceme poukázat na to, že nejlepší pro legální nabytí počtu znaků je komentování a interpretování citovaného zdroje. Následující ukázka je příkladem opaku.

„Základní cíle AIUTA jsou následující:

- *Podporovat základní a další růst U3V po celém světě*
- *Navazovat a udržovat kulturní a vědecké kontakty mezi členy*
- *Podporovat navazování styků v oblasti regionálních zájmů*
- *Koordinovat činnost mezi členy, zejména vzdělávání, studium a výzkum*
- *Poskytovat členům informační služby*
- *Spolupracovat s organizacemi“*

Doporučujeme proto neuvádět dlouhé pasáže plné odrážek, ale převyprávět daný text vlastními slovy. Každou citaci komentujte nejméně dvojnásobným množstvím vlastního textu. Svými slovy popište, o co v daném výtažku z jiné knihy jde, a jak danému textu rozumíte. Převyprávění citace není nic složitého, a pokud jej nejste schopni vysvětlit vlastními slovy, raději citaci neuvádějte. Převyprávění cizího textu je ryzím intelektuálním výkonem. Při snaze převyprávět danou myšlenku si nejlépe uvědomíte její význam a tím i také smysl dané ideje v kontextu celého textu ročníkové práce.

Pokud není dodržováno pravidlo vytěžování citací z odborného textu, pak práce vypadá jako řazení citací za sebe. Z deseti jiných knih tak vzniká jedenáctý text, který je jejich kompilátem. Kapitola by nikdy neměla končit citací, ale vlastními slovy autora.

Nezvyšujte uměle počet znaků

Za nelegální postup je považováno to, když autor textu opisuje sáhodlouhé pasáže z odborné literatury bez jakéhokoliv vysvětlení. Jedná se o delší pasáže, které dovysvětlují nějaký jev uvnitř těla textu. Na

místě je klást si otázku, zdali v textu nazvaném Univerzity třetího věku je nutné vysvětlovat všechny možné programy celoživotního vzdělávání dospělých, jako v následující ukázce.

„(Program Grundtvig – vzdělávání dospělých a další cesty k celoživotnímu učení je jedním ze tří nosných podprogramů programu SOCRATES. Zaměřuje se na podporu spolupráci v oblasti vzdělávání dospělých prostřednictvím zvyšování kvality a evropské dimenze, dostupnosti a přístupnosti celoživotního učení. Hlavní cílem je podpora evropské spolupráce v této oblasti prostřednictvím tvorby konkrétních produktů a výstupů v oblasti vzdělávání dospělých, rozšiřování poznatků a výměnou zkušeností, zkvalitňování odborné přípravy osob působících v celoživotním vzdělávání a zvyšování dostupnosti a přístupnosti vzdělávání dospělých.)“

Uvedený popis programu Grundtvig je podobný informacím uvedeným na mnoha webových stránkách, na které je třeba odkázat, místo kopírování velkých pasáží. Uvedený text je navíc uveden v závorkách, což vzbuzuje dojem, že do těla práce jaksi nepatří.

Chybou je také necitování zdroje původu.

Neopisujte již napsané

Cílem ročníkové práce je naučit se vypracovat vlastní text, který bude splňovat základní podmínky akademického psaní. Jejím cílem však není prokázat schopnost okopírovat text z internetu či jej najít v běžně dostupných knihách. Práce by měla být dokladem intelektuální námahy jejího autora, nikoliv námahy někoho jiného. Níže uvedená pasáž je proto nepřijatelná:

„Bílá kniha uvádí, že k tomu, aby mohl koncept celoživotního vzdělávání prakticky fungovat je třeba výrazné proměny vzdělávacího systému. Tuto změnu pak charakterizuje několika hlavními cíli:

- *Zajistit spravedlivý přístup ke vzdělávacím příležitostem. Tedy aby každý člen společnosti měl možnost svobodné volby vlastní vzdělávací dráhy a také mohl tuto dráhu měnit. Zdůrazňuje, že za nerovnosti ve společnosti nemohou být považovány pouze materiální rozdíly, ale je nutno brát v úvahu též socio-ekonomické a kulturní odlišnosti, které jsou často příčinou znevýhodnění.*
- *Umožnit maximální rozvíjení potenciálu každého jedince.*
- *Proměna tradiční školy“.*

Citovaný příklad navíc ukazuje, že autor nemá jasno, o čem práce bude. Kopírování Bílé knihy, kde jsou obsaženy obecné principy či cíle školské politiky, nevede ke zvýšení kvality práce. Doporučujeme zaměřit se na nějaký konkrétní problém a teprve na základě jeho řešení se rozhodnout, zdali by daná pasáž měla být nedílnou součástí těla textu. Pokud ano, musí obsahovat správný odkaz a cizí text musí být patřičně vytěžen dvojnásobným komentářem.

Vyvarujte se prázdných floskulí

Zásadním znakem dobré ročníkové práce je jasnost a zřetelnost myšlenek. Práce by neměla obsahovat prázdné floskule či rádoby odborné fráze. Nejprve se podívejme na příklad z práce o motivaci k celoživotnímu učení.

„Ve světě přeplněném různými fluidními významy, neustálým a překotným rozvojem různých specializovaných odvětví a multimediální mnohostí, je přínosné uvažovat o takové proměně vzdělávacích soustav, jež by žáky vedla především ke kritickému odstupu a umožnila jim, aby na základě svých internalizovaných sebe-zkušeností a získaných postojů mohli intervenovat do svého sociálního světa a kulturního okolí.“

Na první pohled je ukázka plná odborných termínů, ale její smysl není příliš čitelný. Protože se mění svět, měla by se měnit i škola? Neměla by být škola naopak stále stejná, jako pevná základna kulturního dědictví. K čemu mají mít žáci kritický odstup? K sobě, škole či světu? Co to jsou „internalizované sebezkušenosti“? Proč by měli žáci intervenovat do svého sociálního světa a kulturního okolí?

Podobně u dalšího příkladu je vidět, že autor není schopen sdělit myšlenku jasně nebo se o to ani nesnaží.

„Různé vzdělávací aktivity jsou také organizovány v rámci různých sociálních programů, jako jsou programy řízené národními nebo místními orgány nebo neziskovými organizacemi, které však nejsou propojeny s aktivitami úřadů.“

Při psaní ročníkové práce byste měli mít na vědomí, že minimálně dva lidé (oponent a vedoucí práce) budou práci číst a budou se snažit porozumět významu textu. Co nám říká věta, že různé aktivity jsou organizovány v různých programech? Podobné fráze jsou zdrojem sémantického šumu, který vede v prvé řadě k nepochopení textu

oponentem, a ve druhé řadě ke špatnému hodnocení.

Spoléhejte se na experty

Na deseti stranách ročníkové práce není možné obsáhnout celou šíři pedagogických věd, ale je nutné se zaměřit jen na úzce vymezený kognitivní problém. Při jeho řešení je nezbytné obracet se je na ty zdroje, které pocházejí z pera odborníků na danou problematiku. Při vymezení některých klíčových termínů pro naši práci je užitečné nahlédnout do slovníků a encyklopedií, abychom je definovali. Je dobré zejména poukázat na to, že v určitých textech existují odlišná vymezení a patřičně to také vysvětlit. Pro další práci však na citování slovníků musíme zapomenout. Mohou poskytovat autorovi výchozí orientační bod, ale pro čtenáře nepřinášejí žádné prohloubení popisovaného problému, protože díky omezenému rozsahu slovníkového hesla nemohou zacházet do velkých detailů. Následující příklad by se proto v textu neměl objevit.

„Existují ústavy, které jsou schopny, a také tak činí, své možnosti k úspěšné aktivizaci starších lidí měnit. Naopak zde jsou i ty, které stagnují v podobě velmi nepodnětné pro činnost seniorů, nepřikládají takový důraz psychosociálním potřebám jako lékařské péči. „Máme ještě mnoho domovů, které se řídí výlučně lékařským modelem, a jsou tedy spíše nemocnicemi, kde se ošetřovatelky v bílém starají o nejnižší potřeby člověka, jako je jídlo, vyměšování a spánek. Mnoho zařízení se tak stává smutnými čekárnami na smrt, která bývá vykoupením.“ (Hartl, Hartlová, 2009)⁶ Proměna jednotlivých ústavů směrem k holistickému pojetí péče o seniory je však pomalá a vyžaduje finanční podporu, které se nedostává.“

Opírat se o slovníková hesla nestačí pro to, abychom jako začínající badatelé pochopili podstatu daného jevu. Správné pochopení problému vymezeného názvem práce je prvotním předpokladem pro to, abychom napsali dobrou ročníkovou práci. Teprve poté, co jsme daný jev plně či alespoň do určité míry pochopili, budeme se potýkat s tím, jak naše pochopení tlumočit čtenářům. Zjednodušeně řečeno, to je cílem kurzu ročníková práce: porozumět určitému jevu a naše porozumění zprostředkovat čtenáři v podobě odborného textu. Proto je důležité obracet se na odborníky na dané téma, které nejlépe nalezneme skrze vyhledávání v Analytickém katalogu národní knihovny (viz výše).

⁶ Jedná se o citaci z psychologického slovníku.

Nedoporučujeme se opírat o diplomové práce, protože ty mohou obsahovat velké množství zjednodušení ba dokonce i chyb.

Neradte všem

Odbornému textu nesluší jedna věc, která se často vyskytuje v pracích začínajících autorů. Tímto jevem je snaha autora radit různým cílovým skupinám: učitelům, rodičům, politikům, ale často i nespécifikovaně všem potenciálním čtenářům. Příkladem je následující citace z ročníkové práce:

„Vzdělávaný, a to v jakémkoliv věku, by si měl uvědomit, že dalším vzděláváním přispívá k rozvoji své osobnosti a vytváří předpoklady pro efektivnější plnění úkolů.“

Smyslem ročníkové práce není sestavit kuchařku či návod na nejlepší výchovu. Rady o tom, co by někdo měl či neměl dělat, proto raději vynechejte. Držte se raději vysvětlování, než normativních soudů (viz Průcha, 2002). Každý čtenář si navíc bude klást otázky po smyslu podobných polopravd. Je smyslem vzdělávání v jakémkoliv věku přispět k efektivnějšímu plnění úkolů? Nezní druhý příklad jako budovatelská fráze ze socialismu?

ZÁVĚREM

Osm uvedených pravidel berte jako základní doporučení, jak se vyvarovat nejčastějším chybám při psaní ročníkové práce. Pro úspěšné obhájení práce je podstatný jak kvalitní text, tak také srozumitelně vedená obhajoba, jejíž základní kroky jsme vysvětlili v první kapitole.

Smyslem ročníkové práce je v první řadě naučit studenty základním pravidlům psaní odborného textu nikoliv jen na teoretické bázi, ale přímo na vlastním textu. Vlastní zkušenost při psaní je nenahraditelná. Vedlejším produktem psaní ročníkové práce je hlubší proniknutí pod povrch pedagogických věd skrze porozumění jednomu singulárnímu jevu. A to je možná pro celé studium daleko významnější, než se naučit základům psaní odborných textů.

LITERATURA

- Hartl, P., & Hartlová, H. (2009). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2002). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.

ZÁKLADY ZÁLOHOVÁNÍ DAT A BEZPEČNOSTI VE VIRTUÁLNÍM SVĚTĚ (ANEB JAK PŘEDEJÍT KATASTROFĚ)

Jiří Zounek

ÚVOD

Počítač, notebook, skener, diktafon, internet, elektronické databáze či sociální sítě jsou dnes nedílnou součástí „dílny“ každého studenta i učitele. Všechny uvedené digitální technologie, nástroje či online služby jsou bezesporu velkými pomocníky a studium již bez nich není myslitelné (a prakticky celý život). Nesmíme ovšem zapomínat také na fakt, že každá mince má svůj rub. Stejně tak využívání digitálních technologií sebou nese i mnohá negativa či nebezpečí. V naprosté většině případů jde o negativa, za nimiž stojí člověk/uživatel, který „zneužívá“ možnosti technologií, není to tedy vlastnost těchto technologií. Dále je nutné si uvědomit, že není možné se bezhlavě spoléhat na technologie. Jak se říká, je jisté, že se váš počítač či jeho pevný disk rozbije, je jenom otázkou kdy. A věřte, bude to v ten nejnevhodnější okamžik.

PROČ ČÍST TUTO KAPITOLU

Tato kapitola má poskytnout čtenáři základní přehled o problematice ukládání dat, jejich zálohování, ale také o otázkách bezpečnosti ve virtuálním prostoru. **Text si neklade za cíl nahradit návody, jak konkrétně ovládat ten či onen program či systém. Cílem textu je uvést**

čtenáře/uživatele digitálních technologií do uvedené problematiky tak, aby byl po přečtení kapitoly schopen mnohé kroky podniknout sám, případně aby si uvědomil možná rizika a obrátil se s konkrétním dotazem například na zdatnějšího kolegu či odborný servis. To vše předpokládá aktivní přístup čtenáře/uživatele k těmto otázkám. Tím může být kontrola vlastního počítače, zabezpečení svého profilu na sociální síti nebo instalace zálohovacího programu. To už záleží na každém čtenáři, protože jde o mnohdy velmi individuální situace a postupy.

Mnozí si nyní říkají, že nešli studovat filozofickou fakultu, aby se učili zabezpečovat počítač. To jistě ne! Pokud si je čtenář jist, že má dobrý přehled o této tématice, může klidně celou kapitolu přeskočit. Nicméně těm, kdo si nejsou příliš jistí, doporučuji číst pozorně a poté konat. Zabrání tak možná katastrofě v podobě smazané nebo ztracené takřka hotové ročníkové či diplomové bakalářské práce. Navíc mnohá nastavení zvládne většina čtenářů vlastními silami. S některými může případně pomoci kolega nebo odborník.⁷

ZABEZPEČENÍ POČÍTAČE A AKTUALIZACE PROGRAMOVÉHO VYBAVENÍ (ANEB „MŮJ DŮM, MŮJ HRAD“)

Využívání počítače, notebooku, mobilu je tak samozřejmé a časté, že si mnohdy neuvědomujeme potřebu tyto přístroje také nějakým způsobem chránit. A nejde jenom o přístroje samotné, ale zejména o data, která v nich máme uložená. Je to podobné jako s naším domem nebo bytem. Běžnou věcí je, že naše domy či byty zamykáme. Podobně je to s digitálními přístroji. V počítači či mobilu máme místo klíče heslo, případně různé kódy nebo dokonce čtečky otisků prstů. Vždy záleží, jaký přístroj máme, protože výrobci používají odlišné zabezpečovací technologie.⁸

Obecně lze ale doporučit používat hesla všude, kde je to možné nebo účelné. Například po zapnutí počítače bychom se měli setkat s prvním

⁷ Některé názvy použité v této kapitole mohou být registrovanými ochrannými známkami nebo obchodními značkami, které jsou majetkem svých vlastníků.

⁸ Nebudeme se zde více zmiňovat o nutnosti fyzické ochrany zařízení před ukradením či jiným poškozením (pádem, vysokou teplotou v autě aj.). Zde odkazujeme na návody k užívání jednotlivých zařízení, případně webových stránky.

heslem. Podobně u mobilu či notebooku. Doporučujeme chránit heslem i přístup k nastavení počítače, v případě nutnosti zabezpečit heslem i důležité soubory. Možná se tato doporučení jeví jako lehce paranoidní, ale náhoda ...

Vytvořit heslo není těžké, ale měli bychom dodržet několik zásad:

- nepoužívat svoje jméno, rok narození, řadu čísel (typicky 1234, AAAAA apod.), prostě cokoliv, co lze jednoduše odhadnout;
- důležitá je délka hesla, doporučená délka hesla je minimálně osm až deset znaků;
- heslo by mělo obsahovat malá i velká písmena, alespoň jednu číslici a dále nestandardní znak (plus, pomlčku, závorku aj.), tedy např. Ksh6nv+e-ds)q;
- heslo nikomu nesdělovat, a už vůbec ne poslat emailem, nelepit heslo na papírky u počítače či kamkoliv jinam, kde je možné odhadnout, k čemu ona změť písmen a čísel může být;
- heslo by se mělo pravidelně měnit, heslo pro vstup do počítače může zůstat delší dobu (záleží, také, zda daný přístroj používá jeden uživatel či více), ale u hesel používaných na internetu by se měla hesla měnit častěji (hesla je možné pomocí různých technologií „odposlouchávat“, takže opatrnost je na místě).

Dům či byt (případně jejich zařízení) je nutné tu a tam opravit nebo něco vyměnit či inovovat. Podobně je tomu i s počítačem nebo notebookem, případně telefonem. Jednou z nejdůležitějších součástí počítačů je **operační systém**. Jde poměrně o složitý program, do něhož se občas vloudí chyba, kterou je nutné opravit (tyto chyby mohou být zneužity např. pro šíření virů apod.). Takovým opravám se říká záplaty bezpečnostních děr. Pokud jde o větší množství takových záplat v jednom souboru, pak se hovoří tzv. servis packu. Je proto velmi užitečné **nastavit v počítači automatické kontroly nových aktualizací**. Pokud je k dispozici nová aktualizace, je uživatel upozorněn a po schválení se aktualizace provede prakticky bez vědomí uživatele (někdy je nutné počítač restartovat).

Podobně je to i s ostatními programy, které jsou v zařízení nainstalované. Také v případě programů (např. internetový prohlížeč, textový editor aj.) se občas objeví chyba, kterou je nutné opravit. Případně vyjde nová verze daného programu obsahující lepší zabezpečení a nové funkce, takže je rovněž vhodné program aktualizovat. Je možné kontrolovat aktualizace

programů ručně, nebo používat nástroje, které to dělají za uživatele (např. Secunia Personal Software Inspector⁹ nebo OUTDATEfighter¹⁰). Vždy je dobré se ale podívat například na internet, jaké mají ostatní uživatelé zkušenosti s novými verzemi programů (i třeba se zmíněným programem Secunia nebo OUTDATEfighter). Ne vždy je nová verze lepší, může se stát, že i nová verze obsahuje chybu, kvůli níž je lepší zůstat u původní verze (počkat až na další opravenou verzi). Tyto informace a diskuze jsou na portálech, na nichž si lze nové programy či aktualizace stáhnout. Jde například o Slunečnice.cz (<http://www.slunecnice.cz/>), Sosej.cz (<http://www.sosej.cz/>), FileHippo (<http://www.filehippo.com/>) nebo třeba portál časopisu CHIP (<http://download.chip.eu/cz/>).

Obrázek č. 1: Portál Slunečnice (sekce Správa a zabezpečení počítače)

Nezbytnou součástí programového vybavení počítače je **antivirový software**¹¹. Naštěstí je k dispozici mnoho antivirových programů, které jsou dostupné zdarma. Je dobré vědět, že některé české produkty jsou již světově známé (např. Avast¹² nebo AVG¹³). Další antivirové programy jsou dostupné na uvedených portálech (např. Sosej.cz), kde je možné si antivirový program stáhnout zdarma (typicky pro domácí použití), nebo vyzkoušet tzv. zkušební verzi (funkčnost omezena např. na 15 dní, po uplynutí lhůty je nutné za program zaplatit). Je dobré zvážit, zda mi opravdu stačí verze programu zdarma. Ta nemusí obsahovat všechny

9 http://secunia.com/vulnerability_scanning/personal/.

10 <http://www.spamfighter.com/OUTDATEfighter/>.

11 V rámci této kapitoly se nebudeme podrobněji věnovat druhům virů, jejich šíření apod. Zájemci najdou informace v literatuře na konci kapitoly nebo na internetu, např. na Wikipedii (http://cs.wikipedia.org/wiki/Po%C4%8D%C3%ADta%C4%8Dov%C3%BD_virus).

12 Více viz <http://www.avast.com/cs-cz/index>.

13 <http://www.avg.com/cz-cs/homepage>.

funkce ve srovnání s placenou verzí. Rovněž je nutné zvážit, zda opravdu používám počítač pouze pro domácí účely. Pokud je zařízení používáno k výdělečné činnosti, měl by uživatel používat adekvátní verze programů (typicky placené).

Dále je vhodné zdůraznit, že stejně jako počítače a notebooky, **je nutné chránit pomocí antivirového programu i mobilní zařízení (mobil, tablet)**. Většina antivirových programů existuje i ve verzi pro mobilní zařízení, ať už využívá systém Windows Phone (dříve Windows Mobile), Android nebo iOS (Apple) či jiné.

Viry však nejsou zdaleka jedinými nebezpečnými programy. Může jít např. o tzv. trojské koně. To jsou programy, které mohou provádět zcela záslužnou činnost (informovat nás o stavu sněhu na horách), ale přitom ještě dělá jinou, méně potřebnou ba dokonce nebezpečnou, činnost z pohledu uživatele počítače. Jedním typem takových programů je tzv. **spyware**, který shromažďuje různé informace a odesílá je bez vědomí uživatele někomu jinému. Jiným typem je tzv. **adware** – ten vedle své běžné činnosti zobrazuje reklamu. Některé programy mohou být spyware i adware dohromady, ovšem ne každý adware je současně spyware (Doseděl, 2005). Zákeřné je zde to, že si je „pustíme“ do počítače sami a často ochotně společně s instalací nějakého programu. Trojský kůň je buď součástí stahovaného programu, nebo jde o jeho doplněk. Z tohoto důvodu **je vždy dobré sledovat informace při instalaci nových programů**, protože někdy můžeme takový doplněk odhalit velmi snadno – instalační program se ptá, zda chceme to či ono nainstalovat. Je dobré velmi zvažovat instalaci doplňku (ne všechny jsou samozřejmě nebezpečné), v některých případech je vhodné instalaci úplně ukončit a zeptat se na daný program například zkušenějšího kolegy či hledat na internetu. Čas věnovaný tomuto hledání se může vyplatit. Spyware totiž může „najít“ a odeslat vaše hesla či přístupové údaje do bankovních účtů apod. Obecně je možné říci, že **nikdy není dobré už jenom otevírat podezřelé programy z internetu**.

V případě, že už k nákaze došlo (začaly se objevovat podivné reklamy apod.), je nutné spustit program určený k odstraňování těchto škodlivých programů. Je možné využívat například Spybot - Search & Destroy¹⁴ nebo Ad-Aware¹⁵ (takových programů je daleko více). Tyto programy se ovládají poměrně snadno, takže vyčištění počítače je

¹⁴ <http://www.safer-networking.org/>.

¹⁵ <http://www.lavasoft.com/>.

jednoduché. Opět platí: **Pokud si nejsem jistý, co dělat, ptám se kolegů, volám servis. Neřešení této situace může mít velmi neblahé následky.**

Neexistuje ovšem návod, který by 100 % zaručil, že zařízení zůstane neustále bez potíží, protože například viry jsou stále sofistikovanější. **Pokud však dojde k vážnému poškození počítače, ať už virem nebo poruchou hardware (přestane fungovat pevný disk, porouchá se napájení počítače apod.), je nutné vyhledat odbornou pomoc.** Žádné poškození počítače by nemělo uživatele zaskočit, protože by měl mít veškerá svoje data (rozepsanou ročníkovou nebo dokonce bakalářskou/magisterskou práci) zálohována a neztratí to nejdůležitější – svoji práci. O ukládání a zálohování dat je následující kapitola.

UKLÁDÁNÍ A ZÁLOHOVÁNÍ DAT (ANEK JAK NEPŘIJÍT O VLASTNÍ SOUBORY)

V minulé kapitole jsme se zabývali zabezpečením počítače a do jisté míry i prevenci proti různým nebezpečím. Jedním z velkých nebezpečí při využívání digitálních technologií jsme ale my sami, tedy uživatelé! Celá řada nešťastných nehod, jako například náhodné smazání souboru s celodenní prací, jde z velké části na vrub nezkušenosti nebo nepozornosti uživatele. Nesmíme ovšem také zapomínat, že počítače, notebooky, mobily, tablety jsou jenom „stroje“ s určitou životností a s chybami. Kdo si myslí, že má nový notebook a ten mu bude sloužit bez chyb po léta, je na velkém omylu. **I zcela nové zařízení může po několika dnech zkolabovat, protože dojde k neopravitelné poruše pevného disku,** který je pak nutné vyměnit, a data z něho nejdou obnovit¹⁶. Nicméně: Obnova dat z poškozeného disku je možná, ale stojí poměrně mnoho peněz a pozitivní výsledek není vždy zaručený. Proto se vyplatí zálohovat, což ve výsledku stojí méně peněz (a prakticky žádné nervy). Neobstojí ani názor, že se mi pět let nic nestalo, tak proč řešit zálohy. Až dojde ke ztrátě dat, tak si teprve uvědomíme, jak byla data cenná a co vše jsme měli uloženo ve svém počítači či notebooku. Nemusí to být pouze soubory s rozepsanou ročníkovou prací, ale také rodinné fotky, videa, filmy nebo hudba – taková ztráta pak opravdu bolí.

---

¹⁶ Autor textu má tuto zkušenost. Pevný disk v novém počítači měl životnost deset dnů! Po deseti dnech přestal pracovat a byla nutná jeho výměna, přičemž se nejednalo o levný disk.

Ukládání souborů

Jedním ze základních východisek efektivního využívání počítačů při psaní ročníkových prací (ale platí to obecně) je „**pořádek**“ v **souborech a složkách**. Není nic horšího, než chaotické ukládání souborů. V takovém případě je velká pravděpodobnost, že některé soubory nenajdeme, nebo ho omylem smažeme jako nepotřebný. Lze tedy doporučit vytvoření struktury adresářů a podadresářů, do nichž pak lze ukládat soubory. Struktura může být rozdělena na „pracovní“ a „osobní“ složku. Pracovní složka pak může být dále členěna podle studovaných předmětů či kurzů, podle ročníků studia apod. Zde záleží na uživateli, co mu vyhovuje.

Při samotném psaní je výhodné pojmenovat soubor podle data, kdy byl vytvořen nebo uložen. Takže například soubor vytvořený 27. 5. 2013 může mít název 2013_05_27_rocnikova_prace. Je samozřejmě možné dodat i čas uložení. Tento postup má obrovskou výhodu v tom, že se můžete vrátit k dříve uložené kopii, takže v případě havárie počítače (a uložení starší verze souboru na jiné médium) ztratíte „pouze“ určitou část práce. Případně se můžete vrátit ke starší kopii, pokud zjistíte, že obsahuje něco, co můžete ještě potřebovat a v nové jste to již vymazali atp.

Zálohování dat na „tradiční“ média

Již několikrát bylo zmíněno, že je důležité zálohování. Dobrým základem je **nastavení vytváření automatických záloh souborů** (např. u textového editoru). To ovšem nestačí, protože typicky se tyto zálohy ukládají na stejný pevný disk. V případě havárie či krádeže tak přicházíme o všechny soubory. Je proto nezbytné vytvářet zálohy na jiná média. Na tomto místě je nutné zdůraznit, že „**fleška**“ (**Flash disk**) je **médiem pro zálohování naprosto nevhodným!** Životnost tohoto média je velmi problematická. Navíc ztráta této malé věcičky je poměrně běžný problém. V současnosti je ještě možné **zálohovat data jejich vypálením na DVD** (snad ještě i na CD), ale ta mají poměrně malou kapacitu. Pokud si však chcete vypálit pouze textové dokumenty, pak je možné DVD určitě použít. Ovšem i zde pozor na životnost! Některé DVD přestanou být čitelná již po několika letech (zejména při nevhodném uskladnění, např. na slunci).

V dnešní době se **pro zálohování dat** jeví jako velmi vhodný **externí pevný disk**, který připojíme k počítači nebo notebooku kabelem USB (nyní už i USB 3.0, které je poměrně rychlé) nebo i bezdrátově. Pokud máme 500 GB pevný disk v počítači a koupíme si externí disk

o stejné velikosti, tak můžeme celý pevný disk v počítači zálohovat na externí disk. Lze tak učinit prostým ručním kopírováním souborů. Existuje však pohodlnější cesta, kterou je automatické zálohování. Na internetu je k dispozici celá řada programů určená k automatickému zálohování (např. Cobian Backup¹⁷), přímo v MS Windows je nástroj nazvaný Zálohování a obnovení, ale je možné využít i programy, které jsou připravené na externím disku hned při jeho nákupu. Nastavení automatických záloh bývá poměrně snadné, je ale nutné zvažovat, co všechno chce uživatel zálohovat (jednotlivé soubory, celé adresáře, celý pevný disk). Specializované programy navíc provádí tzv. přírůstkové zálohy, když zálohují pouze nové soubory a nevytvářejí vždy kompletní zálohu. Vše je ovšem otázkou nastavení zálohovacího programu. Je-li používán k ukládání záloh pevný disk, může být problém s tím, že tento disk zůstává blízko počítače nebo notebooku. Takže v případě vykradení bytu nebo požáru o data uživatel přijde (to i v případě krádeže tašky s notebookem, v jejíž jedné kapse byl externí disk). Jako jedno z nejlepších řešení tedy je, mít externí disk mimo byt, nechávat ho na bezpečném místě (u kamarádů, u rodičů – každý musí zvážit, které místo je bezpečné). Pak je ovšem poměrně nepraktické pro externí disk jezdit a vozit ho sem a tam.

Zálohování do „oblak“ (cloudová úložiště)

Nevýhody zálohování na externí disk mohou být důvodem k tomu, proč se nyní stále více prosazuje zálohování do tzv. cloudu, tedy do online úložišť (datových úložišť na internetu). K nejznámějším cloudovým úložištím patří Dropbox¹⁸ (zdarma uživatel získá poměrně dost prostoru, přinejmenším pro textové dokumenty). Navíc existují různé možnosti, jak si tuto kapacitu navýšit (více informací je přímo na webu této služby). Podobné služby nabízí Microsoft OneDrive¹⁹ nebo třeba Google Drive²⁰. Vytvořené soubory je možné opět ručně kopírovat do cloudového úložiště nebo si nastavit zálohování jako synchronizaci, tedy soubor je v okamžiku vytvoření **nahráván do cloudu. Zde může být dostupný i z jiných počítačů. K těmto souborům se mohou dostat spolužáci** (editovat ho, stáhnout), pokud jim to autor souboru povolí a nastaví sdílení daného souboru či složky. Výhodou je, že je záloha fyzicky oddělenou od

17 <http://www.cobiansoft.com/cobianbackup.htm>.

18 <https://www.dropbox.com/>

19 <https://onedrive.live.com/about/cs-cz/>

20 <https://drive.google.com/>

místa, kde uživatel pracuje, takže zničení notebooku neznamená zničení souborů. Nevýhodou je, že nemáte pod kontrolou hardware ani software takového úložiště a hrozí zde i „krádež“ dat. Proto by měl každý **dobře zvážit, jaká data bude do cloudu zálohovat**. Určitě tam nepatří citlivá osobní nebo firemní data. Pokud už chcete takto zálohovat citlivá data, je nutné taková data šifrovat. K tomuto účelu opět existuje celá řada programů, které je možné stáhnout na internetu. Příkladem takového programu je známý PGP²¹, který ve verzi pro počítače umí zašifrovat emaily, pevné disky nebo třeba sdílené adresáře (podobným programem je Cryptext). Zašifrovat data jde i pomocí nástrojů, které obsahuje např. Windows XP či ve Windows 7.

PRAVIDLA BEZPEČNOSTI V DIGITÁLNÍM SVĚTĚ

Svět digitálních technologií se velmi rychle mění, je proto velmi těžké definovat jakákoliv obecná bezpečnostní pravidla. Jde však o oblast natolik závažnou, že je v rámci této kapitoly nezbytné alespoň některá pravidla či doporučení nastínit²².

- Rozmyslete si, **zda je nutné pro danou službu** (např. při registraci apod.) **vyplňovat všechna svá osobní data**.
- Své **heslo neposkytujte jiným lidem, a to ani poskytovateli služeb**. Pozor na podvodné emaily, které se snaží vaše z vás heslo či přístupové údaje vylákat (správce pošty či administrátor ve škole po vás heslo nikdy nebude chtít).

---

21 <http://www.pgp.cz/>

22 Čerpám zde ze mimo jiné také ze seminární práce L. Lichtera, která vznikla v rámci předmětu Informační a komunikační technologie ve vzdělávání II v jarním semestru 2012 (vyučující J. Zounek).

Obrázek č. 2 Ukázka podvodného emailu

- **Nereagujte na anonymní emailové zprávy, ani neklikejte na odkazy v nich uvedené, neotvírejte žádné „divné“ přílohy.** Nevyžádanou poštu přímo smažte.
- **Pokud Vám přijde divný email od známé osoby (navíc s přílohou), neotvírejte přílohu a raději zavolejte kolegovi nebo kamarádovi, zda vám opravdu takový email poslal.**
- **Čtete licenční ujednání služeb nebo alespoň důležité odstavce o osobních údajích a ukončení poskytování služeb** (u některých služeb se např. vámi zaslané soubory se stávají majetkem poskytovatele služeb).
- **Skryjte své osobní údaje na Facebooku před veřejností a nepoužívejte aplikace třetích stran.**
- **Zasílejte a sdílejte jen ty soubory, na které máte autorské právo.**
- **Dávejte pozor na to, co nahráváte na internet a zda tím neporušujete zákony.**
- **Rozmyslete, co chcete publikovat na internetu** (články, diskuze) a zda to nemůže ovlivnit vaši kariéru nebo bezpečnost (a to i v budoucnosti). Na internetu existují archivační služby, které uchovávají obrovské množství dat a jsou zde dohledatelné články i z hluboké internetové historie²³.
- **Na internetu nikdy nedůvěřujte nikomu, koho osobně neznáte!**

ZÁVĚR

V této kapitole jsme se snažili popsat a vysvětlit problematiku počítačové bezpečnosti, ukládání a zálohování dat včetně základních otázek bezpečnosti ve virtuálním světě. Možná by bylo vhodné napsat „vybrané otázky“, protože nebylo možné zpracovat všechny „základní“

23 Viz například <http://archive.org/web/web.php>.

otázky či problémy. Není to nedbalostí autora, ale je to zapříčiněno obrovskou šíří dané problematiky, která se navíc velmi rychle proměňuje a vyvíjí. Je tedy docela dobře možné, že někteří čtenáři si postesknou, že zde některé věci chybí nebo jsou pouze naznačeny. Lze si také představit, že v blízké budoucnosti budou mnohá témata zde zmíněná již zastaralá. Nicméně se domníváme, že principy zůstanou. Pokud se budou čtenáři (uživatelé, studenti) držet našich doporučení a rad, přinejmenším výrazně sníží riziko velkých problémů, nehod či katastrof. Záleží především na uživateli (studentovi), jak s danými informacemi naloží a jak je aplikuje do svého studia nebo práce. A jak se říká, aktivně se meze nekladou. Je možné jít daleko nad výše uvedené rady a svoji studentskou digitální dílnu si zabezpečit mnoha dalšími i jinými způsoby.

LITERATURA

- Doseděl, T. (2005). *21 základních pravidel počítačové bezpečnosti*. Brno: CP Books.
- Král, M. (2006). *Bezpečnost domácího počítače: prakticky a názorně*. Praha: Grada.
- Lichter, L. (2012). *Internet ve vzdělávání a otázky bezpečnosti*. Brno: Masarykova univerzita. Seminární práce.

JAK PŘIPRAVIT A REALIZOVAT VÝZKUM V BAKALÁŘSKÉ PRÁCI

Kateřina Trnková

ÚVOD

Dalším stupněm ve vědecké přípravě vysokoškolských studentů je zpracování bakalářské diplomové práce, která je podmínkou pro ukončení prvního cyklu vysokoškolského studia. Na Ústavu pedagogických věd je možné volit mezi dvěma variantami bakalářské práce, a to mezi teoreticko-empirickou a teoreticko-aplikační bakalářskou prací. Jak lze obě varianty charakterizovat, co musí obsahovat a jak mají být formálně upraveny, si můžete přečíst ve *Standardu pro písemné práce k bakalářské zkoušce*, který najdete v příloze č. 2. Studenti nejčastěji volí typ teoreticko-empirické bakalářské práce, ve kterém má klíčové místo výzkumný projekt realizovaného empirického šetření. Vzhledem k tomu, že *Standard* nekonkretizuje všechny dílčí náležitosti, které má výzkumný projekt ve zmíněném typu práce mít a nezmiňuje se ani o procesu jeho přípravy a realizace, věnujeme této problematice následující kapitolu²⁴.

Cílem kapitoly je popsat proces realizace empirického výzkumu v bakalářské práci, a to od volby tématu a konzultanta až po psaní analytické zprávy. Zaměříme se především na obsah výzkumného projektu a vybrané praktické aspekty jeho realizace.

VÝBĚR TÉMATU

Odrazovým můstkem celého procesu tvorby bakalářské práce je volba

---

²⁴ Jak je zřejmé, v tomto případě se jedná kapitolu, která svým zaměřením navazuje na téma psaní ročníkových prací, tak jako bakalářská práce obvykle navazuje na kurz ročníkových prací.

tématu. Na rozdíl od práce ročníkové musí jít o téma, které lze výzkumně zkoumat – lze je nějakým způsobem měřit. Ptejme se proto:

Je moje téma či jev, o který se zajímám, empiricky zkoumatelné?

Dokáži zúžit výzkumné pole tak, abych mohl výzkum zrealizovat?

Vyskytuje se reálně v České republice?

Jací lidé, nebo jaké dokumenty či data tvoří potenciální výzkumný vzorek? Jsou pro mě dostupní?

Cvičení č. 1

Z níže uvedených témat vyberte ta, která byste si mohli zvolit pro psaní bakalářské práce. Svou volbu zdůvodněte, a to i v případě, že téma nepovažujete za vhodné (řešení najdete na konci kapitoly).

- 1. Vliv učitelova hodnocení na sebepojetí žáka.*
- 2. Strategie základních škol k udržení optimálního počtu žáků.*
- 3. Vliv používání znakování u batolat na rozvoj řeči.*
- 4. Mezigenerační učení ve volnočasových centrech.*
- 5. Faktory ovlivňující pracovní úspěšnost osob s tělesným postižením*
- 6. Romští žáci na ZŠ*

Při volbě tématu vám může pomoci znalost dané tematiky nebo širěji disciplíny, do které spadá, případně dřívější zkušenost s ní. Pokud nic takového nemáte a v hledání tématu vám nepomáhá ani čtení odborné literatury, můžete nahlédnout do *Informačního systému MU* (www.is.muni.cz), kde najdete *Rozpis balíků bakalářských prací* pro naše pracoviště. V těchto *Balících* najdete přehled témat bakalářských prací vypisovaných jednotlivými pracovníky Ústavu, a to včetně jejich obsazenosti a můžete si některé z nich vybrat.

VOLBA KONZULTANTA A SPOLUPRÁCE S NÍM

Celým procesem psaní a realizace bakalářské práce vás provází konzultant. Každý student má právo konzultanta mít a je obvyklé, že se spolu scházejí pravidelně nejméně dva semestry.

Základním kritériem pro volbu konzultanta je jeho odborné

zaměření. Pokud si nejste jisti, jak jsou jednotliví pracovníci Ústavu odborně profilováni, nahlédněte do Elfového kurzu *Ročníkových prací*, kde je každoročně aktualizován seznam konzultantů a jejich odborného zaměření. Kromě zde jmenovaných konzultantů mohou vaši bakalářskou práci vést i docenti a profesoři ÚPV. Jejich profilaci jednoduše odvodíte z jejich publikační a výukové činnosti.

Máte-li vybráno, kontaktujte potenciálního konzultanta s žádostí o spolupráci a seznamte ho se svou základní představou o tématu a jeho řešení. Konzultant není povinen téma vymýšlet, proto je třeba přijít s nějakým návrhem (může jich být i více). Jeho úlohou však je pomoci vám posoudit, zda jde o téma realizovatelné a za jakých podmínek. Nezáskáte-li konzultanta napoprvé, zkoušejte dále. Řada pracovníků Ústavu se svými odbornými zájmy překrývá a řada má také rozhled i v problematice, kterou se aktivně nezabývá. Je jistě výhodou mít konzultanta, který je dobře zorientován ve věcné problematice vaší bakalářské práce, neboť vás může navést na odborné zdroje. Nicméně klíčovou úlohou konzultanta je posuzovat kvalitu textu a metodologický postup, jde tedy o obecnější dovednosti, které lze v podstatě uplatnit v případě jakéhokoliv tématu, a proto nemusíte být zklamaní, když vaši bakalářskou práci vede někdo, kdo nemá k vašemu tématu zrovna blízko.

Co od konzultanta očekávat?

Hlavní úlohou konzultanta je posuzovat vaši vlastní práci a pomáhat vám. Avšak jste to vy, kteří píšete bakalářskou práci a kteří musíte být iniciativní. Je tedy třeba chodit na konzultace s jasnou představou, co jste udělali (poslat to předem v domluveném čase a strukturovat konzultantovi), v čem nemáte jasno a co potřebujete řešit. Nastane-li např. nejasnost, jak formulovat cíl práce nebo jak celou práci strukturovat (obsah), je dobré ke konzultaci připravit několik návrhů (řekněme tři) a pokusit se zformulovat argumenty pro výběr každého z nich. Tento proces pomůže vám, protože vás nutí dané věci promýšlet, a pomůže i při samotné konzultaci – je jasné, nač se zaměří, jaké argumenty se zvažují a co už jste sami vzali v úvahu.

Konzultant dále hraje roli prvního, kritického čtenáře. Má za úkol upozornit vás, zda je v textu vše, co tam být má, posoudí kvalitu práce se zdroji, přítomnost autorského hlasu, tematické linky či logiky textu, hlídá jeho proporce atd. Může vás upozornit na relevantní odbornou literaturu a její zdroje.

Konzultant posuzuje i návrh výzkumného projektu. Kontroluje správnost použitých metod ve vztahu k výzkumnému problému, etiku výzkumu, analytické postupy. Pomáhá s tvorbou výzkumného nástroje (nebo s jeho získáním), může zprostředkovat vstup do terénu.

Řada konzultantů pomáhá svým studentům i tím, že jasně formuluje dílčí úkoly, které vedou ke zpracování bakalářské práce a termíny jejich plnění. Konzultanti mohou rovněž organizovat společné diplomové semináře, ve kterých si studenti společně oponují své návrhy a řeší obecnější problémy, s kterými se potýkají.

V celém procesu konzultování se společně hledá optimální cesta, jak uchopit téma textu a jak jej zpracovat, přičemž jde hlavně o to zvyšovat kvalitu vznikající diplomové práce.

Co není úkolem konzultanta

Konzultant není povinen vymýšlet něco za studenty (názvy prací, formulovat cíle či závěry, navrhnout alternativní strukturu), když zjistí, že vaše návrhy jsou nevyhovující. Je to dáno povahou úkolu – jde o váš úkol, konzultant již svou bakalářskou práci napsal. Je dobré vzít v úvahu i to, že je zaměstnán řadou dalších konzultací a v řadě případů není ani možné neustále generovat vhodné návrhy. Neznamená to, že by vám konzultant v tomto směru žádné návrhy nedal nebo vám nepomohl, nicméně hlavní návrhy musíte formulovat vy.

Příklad č. 1

Vymyslet dobrý název práce je někdy náročné, název často vzniká až na samotném konci celé práce, kdy už je vše hotovo. V odborném textu je běžné volit věcné názvy, i když někdy mohou působit suše, avšak nalézt vhodnou metaforu nebo přiléhavou slovní hříčku nemusí být snadné. Podstatná je výstižnost (která spočívá v pojmenování obsahu/ tématu) a také přiměřená délka názvu. Nemůžete-li se „vejít“ do stručného názvu, můžete použít i podtitul, který vysvětlí blíže téma práce.

Dobré názvy ročníkových nebo diplomových prací:

- Virtuální učitel? Vývoj role učitele ZŠ v moderní společnosti (název s podtitulem)
- Sociální vlivy působící na agresivitu dětí
- Senior jako dobrovolník
- Můj život s autíkem: Kvalita života matek pečujících o dítě s autismem (název s podtitulem)

Špatné názvy ročníkových nebo diplomových prací:

- Přístup učitele k žákovi ve waldorfské pedagogice a možné využití jeho prvků v běžné škole
- Zachycení názorů sociálních pracovníků na vykonávání jejich profese v prostředí nestátní neziskové organizace Charita České republiky na území ACHO
- O proměně myšlení začínajících lektorů vlivem studia
- Co se musí naučit osoby, které pečují o osobu blízkou v seniorském věku

Ve všech případech jde o názvy studentských prací, které byly obhájeny a jsou tedy reálné.

Konzultant není povinen podřizovat se vašim časovým možnostem. To je třeba vzít v úvahu zejména při závěru psaní bakalářské práce, kdy je obvykle hodně textů na čtení a řada dalších studentů ve stejné fázi jako vy. Obdobně je vhodné respektovat dovolené v době svátků a prázdnin během roku. Rozvrhnout si celou práci na textu a výzkumu předem je

důležité. Chcete-li například jít ke státnicím v jarním semestru, počítejte s termínem odevzdání na konci dubna. To znamená, že nejpozději na konci ledna už musíte mít napsanou celou teoretickou část textu a mít zpracovaný výzkumný projekt, abyste mohli v únoru až březnu sebrat data (to může trvat i několik týdnů), zpracovat je a v dubnu dopsat závěr, diskusi, zkonzultovat to a udělat korektury a úpravy textu pro tisk.

Obecnější poznámky k procesu konzultování

- Ujistěte se, zda rozumíte výhradám či návrhům, které se při konzultacích objevily;
- Ptejte se i opakovaně, parafrázuje závěry konzultace, abyste měli jasno, kam směřovat svou další práci;
- Dělejte si poznámky, konzultace jsou někdy dlouhé ☺;
- Respektujte doporučení a požadavky vašeho konzultanta, zpravidla jsou podepřeny zkušeností;
- Pokud se s návrhy neztotožňujete, požádejte o jejich zdůvodnění;
- Mají-li být konzultace produktivní, je třeba, aby si obě strany naslouchaly a vzájemně si rozuměly, snažte se i vy vyjadřovat jasně;
- Na konzultace chodte připraveni, abyste nemařili svůj i konzultantův čas.

PŘIHLÁŠENÍ SE K TÉMATU, ZÁPIS DIPLOMOVÉHO SEMINÁŘE

Máte-li téma bakalářské práce a konzultanta, který vás bude vést, je třeba téma zapsat do Informačního systému MU. Téma musí vypsát konzultant do svého *Balíku prací* a vy se k němu následně přihlásíte. Bez domluvy s konzultantem nemá v podstatě smysl se k některému z témat vypsanych v *Balících* hlásit, neboť je třeba si vzájemně vyjasnit představy o zpracování tématu. Téma bakalářské práce je nutné mít zapsané nejméně dva semestry před předpokládaným odevzdáním bakalářské práce.

Její zpracovávání probíhá typicky ve dvou semestrech, v podzimním se obvykle zpracovává teoretická část textu, v jarním se realizuje empirický výzkum. Samotný kurz *Diplomový seminář k bakalářské práci* si můžete zapsat v jednom z těchto semestrů (podle vaší potřeby), požadavky na

jeho ukončení konzultujte vždy s vaším konzultantem.

ZPRACOVÁNÍ TEORIE

Teoreticko-empirická práce, jak napovídá název, se skládá ze dvou, relativně rovnocenných částí. První z nich bývá nazývána teoretická a jedná se o odborný text objasňující a diskutující současné vědecké poznání o zvoleném tématu. Jak napsat tuto část textu se studenti učí již v průběhu kurzu *Ročníkových prací* a této problematice je věnována většina tohoto studijního textu, proto ji necháme stranou.

Při zpracovávání bakalářské práce se začíná tzv. „psaním teorie“ proto, že to studentům napomůže se v dané problematice dobře zorientovat a také zpřesnit téma, obsah a metodologii výzkumného projektu. Tomu se budeme věnovat nyní.

VÝZKUMNÝ PROJEKT A JEHO NÁLEŽITOSTI

Výzkum je velmi systematická a cílevědomá činnost. Znamená to, že musí být dobře promyšlen a naplánován. Ale musí být také transparentní a kontrolovatelný (ve smyslu jasnosti, logiky a správnosti jednotlivých kroků), a to podle stavu současného vědeckého poznání. Za tím účelem vzniká výzkumný projekt, ve kterém autoři výzkumu zveřejňují své cíle a postupy a poskytují je tím k diskusi odborné veřejnosti. Podívejme se nyní, co musí nezbytně obsahovat.

Cíl v podobě výzkumné otázky

Tak jako při psaní textu, tak při přípravě výzkumného šetření musíme mít jasno v tom, co je naším cílem. V případě výzkumu jde o to konkrétně pojmenovat, co chceme zjistit. Proto je nutné formulovat cíl v podobě výzkumné otázky. Dobrá výzkumná otázka pojmenovává klíčové proměnné (konstrukty), které budou sledovány a vztahy mezi nimi.

Příklad č. 2 : Rozlišování výzkumného tématu a výzkumné otázky

Je dobré nezaměřovat výzkumnou otázku s tématem či předmětem výzkumu!

Téma: Role rodičů jako sociálních a výchovných partnerů školy.

Hlavní výzkumná otázka: Jaká je role rodičů jako sociálních a výchovných partnerů školy?

Předmět výzkumu: a) Chování škol vůči rodičům a představy o nich (komunikační a informační kanály, očekávání školy vůči rodičům, reflexe vztahu školy k rodičům atd.) b) Reflexe vztahu rodičů ke škole, jejich očekávání i reálného chování ke škole.

Uvedený příklad prezentuje hlavní výzkumnou otázku, která je položena poměrně široce a nabízí úvahu, co vše bude obsahem takto zaměřeného výzkumu²⁵. I v bakalářské práci musí zaznít hlavní výzkumná otázka zastřešující vaše výzkumné téma. Úkolem výzkumníka je však dále hlavní výzkumnou otázku konkretizovat a výzkumný problém zúžit, a to pomocí specifických výzkumných otázek. Ty pojmenovávají jednotlivá dílčí témata a dílčí cíle výzkumného projektu. Jejich počet se obvykle odvíjí od rozsahu výzkumu. V případě bakalářských prací se může pohybovat mezi dvěma až pěti otázkami.

---

²⁵ Uvedené příklady čerpají z tříletého výzkumného projektu Postavení rodičů jako výchovných a sociálních partnerů školy (GA ČR 406/01/1077), který zkoumal danou problematikou v různých prostředích a různými perspektivami, řadou metod a technik. Proto je výzkumná otázka postavena poměrně široce.

Příklad č. 3 Konkretizace zaměření výzkumu pomocí specifických výzkumných otázek

Hlavní výzkumná otázka: Jaká je role rodičů jako sociálních a výchovných partnerů školy?

Specifické výzkumné otázky:

1. Jaká role se ve školách připisuje rodičům? Jak je tato role definována?
2. Do jaké míry lze hovořit o výchovném partnerství a do jaké míry o sociálním partnerství mezi školou a rodiči?
3. Jakou roli ve vztahu ke škole připisují sami sobě rodiče?

Cvičení:

K uvedenému výzkumnému problému navrhněte další možné výzkumné otázky.

Je dobré, aby výzkumník zdůvodnil volbu specifických výzkumných otázek, tedy zúžení výzkumného problému na dílčí témata. Tím dává najevo, že nejde o nahodilý výběr, ale o promyšlený krok, který by měl korespondovat s teoretickou reflexí problému.

Výzkumné otázky odpovídají tomu, jakou výzkumnou metodologii v rámci výzkumného tématu volíme. V zásadě studenti volí mezi dvěma možnostmi. První je kvantitativně zaměřený výzkum, který pracuje s daty v podobě čísel, proto potřebujete větší výzkumný vzorek (nejméně 100 respondentů) a data zpracovává základními statistickými postupy. Druhou možnou volbou je výzkum kvalitativní, který pracuje s daty nenumerické povahy (typicky jde o texty, například o přepisy rozhovorů s respondenty²⁶) se snahou nalézt v nich, prostřednictvím ověřených analytických postupů (v případě bakalářských prací otevřeného kódování), skryté pravidelnosti, významy, které by bez systematické analytické práce nebyly předem zřejmé. Rozhodování o metodologii probíhá zpravidla při volbě tématu, neboť do značné míry koresponduje s jeho uchopením.

Metodologický postup a jeho zdůvodnění (nástroj a operacionalizace)

Po té, co zformulujeme výzkumnou otázku, je třeba pojmenovat

26 Avšak může jít i o videonahrávky, fotografie, výtvary respondentů atd.

použitou metodologií²⁷, případně výzkumný design²⁸ či metodu.

Při využití kvantitativní metodologie

Realizujeme-li tedy kvantitativní výzkum např. pomocí písemného dotazování nebo strukturovaného pozorování, uvedeme to do pasáže o metodologii. V tomto případě je třeba rovněž uvést, jak pro účely výzkumu operacionalizujeme klíčové koncepty (včetně propojení jednotlivých konceptů s položkami dotazníku), s kterými pracujeme a jak je měříme. Je možné zdůvodnit i volbu typu proměnných ve vztahu k zamýšlené analýze dat.

Příklad č. 4 (z diplomové práce)

Následující část dotazníku (otázky 6–28) se zaměřuje na užívání copingových strategií (způsobů zvládnání a prožívání) respondentů, kdy jednotlivé copingové strategie jsou testovány ze dvou hledisek: Z pohledu míry zastoupení tzv. pozic přežití celkově obranných strategií (usmiřující, obviňující, pasivně agresivní, rušící a rozumující) a kongruence (přímé komunikace) ve zvládnání a prožívání respondentů a z pohledu četnosti využití jednotlivých obranných komunikačních strategií. V této části dotazníků (otázky 6–28) lze měřit míru kongruence u všech otázek. Odpovědi na otázky 6–28 jsou zaznamenávány na šestibodové škále, která měří frekvenci daného zvládnání a prožívání respondenta ve vzorové situaci:

1	2	3	4	5	6
nikdy	zřídka	někdy	často	v e l m i často	vždy

....

Dále jsou otázky v druhé části dotazníků (otázky 6–28) rozděleny podle toho, kterou obrannou komunikační pozici prověřují. Každá ochranná copingová strategie (komunikační pozice) je v dotazníku zastoupena jednou otázkou hlavní a jednou kontrolní, což nám umožňuje změřit, kterou z pozic přežití respondenti nejčastěji používají. Identifikace

²⁷ Kvantitativní nebo kvalitativní.

²⁸ Rozlišování mezi výzkumným designem a metodou není v českém pedagogickém výzkumu příliš rozšířené. Použít lze jednu z možností a odkázat se na zdroj, který je pro vás vodítkem tohoto rozlišení.

nejčastěji využívané ochranné strategie u jednotlivých skupin respondentů sice nijak neovlivňuje výsledky předkládaného výzkumu, ale pro samotnou lektorskou činnost, respektive pro možnost další evaluace kurzu „Sebeúcta – Řekni to přímo“, který i nadále realizuji v různých prostředích a se zaměřením na odlišné cílové skupiny, má velký význam a věřím, že mi sesbíraná data umožní do budoucna další prohloubení tématu.

Rozdělení otázek podle ochranných copingových strategií:

- **Usmiřující KP: ot. č. 8, 12** .....
- **Obviňující KP: ot. č. 10, 20** .....
- **Rušící KP: ot. č. 18, 24**

- **Rozumující KP: ot. č. 14, 21** .....
- **Pasivně agresivní KP: ot. č. 11, 26**

Obě ukázky pochází z diplomové práce Jeanne Štelclové *Kongruence vysokoškolských studentů. Posilování míry kongruentního zvládnání* (s. 58, resp. s. 60) obhájené na ÚPV v roce 2013. Autorka v kapitole o operacionalizaci vysvětluje, jaké klíčové koncepty měří a jak, a které položky v dotazníku jsou s nimi spojeny.

Při použití kvalitativní metodologie

I v případě použití kvalitativní metodologie je třeba uvést, s jakým nástrojem jste pracovali a proč. Šlo o záznamový arch, tazatelské schéma...? Jak jste s tímto nástrojem pracovali? Kdo dělal záznamy a jak? Šlo o strukturovaný nástroj, který byl ve všech případech použit stejně, nebo se s ním v průběhu výzkumu pracovalo pružně? Které jevy byly sledovány prostřednictvím jednotlivých položek? Obdobně jako u dotazníku, kde propojujeme operacionalizaci konstruktů s jednotlivými položkami dotazníku, je vhodné uvést, které tazatelské otázky sytily odpovědi na jednotlivé specifické výzkumné otázky. Konkrétní nástroj se vkládá do přílohy.

Příklad č. 5

HVO1: Jaký význam má mezigenerační učení pro organizátory mezigeneračních kurzů a aktivit ve volnočasových centrech a domech dětí a mládeže?

SVO1: Jaké názory vyjadřují organizátoři mezigeneračních kurzů a akcí na mezigenerační učení?

TO1: Jak rozumíte pojmu mezigenerační učení?

TO2: Kde všude se můžete podle vás učit?

TO3: Máte pocit, že se něco učíte?

SVO2: Jaké jsou důvody pro vznik mezigeneračních kurzů nebo akcí?

TO4: Kdy jste poprvé pořádali nějaké mezigenerační kurzy/akce?

TO5: Co je nebo bylo hlavním důvodem, impulzem k jejich vzniku?

TO6: Ztotožňujete se s těmito kurzy?

TO7: Jaký je profil účastníků těchto aktivit?

TO8: Jaké jsou podle vás důvody, které vedou prarodiče a rodiče účastnit se kurzů či aktivit společně s jejich dětmi?

TO9: Co podle vás přináší prarodičům a rodičům účastnit se mezigeneračních kurzů/aktivit se svými dětmi a vnoučaty?

TO10: Co podle vás přináší dětem účastnit se mezigeneračních kurzů/aktivit se svými prarodiči a rodiči?

....

Ukázka je z diplomové práce Jitky Rybníčkové *Mezigenerační učení ve volnočasových centrech a domech dětí a mládeže* obhájená na ÚPV v roce 2013.

Na rozhodnutí autora záleží, zda již do této pasáže zahrne i základní reflexi výzkumného nástroje. Ta se obvykle týká toho, jak se s ním pracovalo (výzkumníkovi nebo respondentům), které položky byly problematické a proč, jak dlouho trvalo jeho vyplnění atd. Podobná pasáž může být řazena i samostatně anebo může být součástí pojednání o vstupu do terénu. V tomto případě nelze mluvit o jednom, závazném „mustru“, ale je potřeba na danou reflexi nezapomenout. Dostojíte tak nárokům na transparentnost a také dáte najevo, že jako výzkumník a

autor máte určitý nadhled či kritický odstup od realizované práce a jste si zpětně vědom, která místa ve výzkumu mohla být citlivá a proč. Můžete se pochopitelně i zamyslet nad tím, jaké řešení by bylo vhodnější využít.

Nezapomeňte, že výzkumný nástroj musí být součástí příloh a k obhajobě přineste i vyplněné výzkumné nástroje (pozorovací archy, dotazníky atd.) k případnému nahlédnutí.

Výzkumný soubor a jeho získání

Další podstatnou součástí výzkumného projektu je vysvětlení kdo nebo co tvoří váš výzkumný soubor a také proč. Je vhodné začít vymezením cílové skupiny a následně úžeji základního souboru, kterého se týká váš výzkumný problém. I když nemáte ambici na tyto skupiny zobecňovat své výsledky, musíte dát najevo, že víte, koho by se v takovém případě týkaly. Při vymezení základního souboru navíc pojmenujete klíčové charakteristiky aktérů či jevů, které jsou podstatné pro to, aby se stali součástí výzkumu.

Respondenty můžete charakterizovat jejich:

- profesí a délkou praxe (učitelé 2. stupně ZŠ, nejméně tři roky praxe);
- sociální rolí (matka/otec nejméně tří dětí);
- jinými charakteristikami klíčovými pro váš výzkum (absolvent soukromé SŠ)

Pozorované jevy lze rozlišovat:

- obsahovým zaměřením (hodiny českého jazyka na 1. st. ZŠ);
- uspořádáním pozorovaného jevu (skupinová vs. frontální výuka);
- místem, kde se jev odehrává (veřejné dětské hřiště v periferní části města).

Analyzované dokumenty:

- obsahové zaměření dokumentů (pedagogický časopis);
- cílová skupina, „publikum“ dokumentů (periodika pro rodiče dětí do 3 let);
- typ dokumentu (tištěný, elektronický).

Potenciálních charakteristik je velké množství, zde uvádíme jen některé, jež mohou napovědět, jakým způsobem je možné uvažovat o zařazení dané jednotky do výzkumného souboru. Určující pro výběr je výzkumné téma, které je však možné zužovat tak, abyste byli schopni výzkum s omezenými prostředky realizovat.

Dále pojmenujte způsob výběru vašeho vzorku. Velmi často jsou studenti limitováni ve výzkumu finančně, takže volí dostupné (tím pádem záměrné) výzkumné soubory, což je relevantní, ale jsou případy, kdy je možné být ambicióznější (např. uvažovat o vyčerpávajícím šetření na území okresu, velkého města, organizace). Ve všech případech je třeba uvést, s jakou oporou pro výběr jste pracovali – použili jste veřejný seznam institucí, periodik? Nakolik ho lze považovat za spolehlivý, aktuální, úplný? Využili jste dřívějších kontaktů v daném prostředí?

Vstup do terénu a etika výzkumu

Vstup do terénu je krokem, který je spojen zejména s praktickou stránkou výzkumu. Jde o to, získat přístup do prostředí, ve kterém budete sbírat naše data. Jsou případy, např. při obsahové analýze časopisů, kdy takový přístup sjednat nemusíte, neboť se budete pohybovat ve veřejně přístupných prostorách.

Ve většině případů je však třeba navázat kontakt s žádoucími organizacemi nebo lidmi, kteří budou našimi respondenty. Mezi obvyklé případy patří vzdělávací, výchovné či poradenské organizace. V takovém případě je obvyklé obracet se na tzv. gatekeepery, kteří nám mohou přístup do organizace (přesněji k žádoucím respondentům či dokumentům) povolit a mohou i upravovat podmínky vašeho pobytu v ní. V případě školských zařízení jimi obvykle jsou ředitelé nebo jejich zástupci, u dalších organizací jimi mohou být kromě ředitelů i programoví manažeři, personalisté či další osoby zodpovídající za management té oblasti organizace, která je předmětem vašeho výzkumu. Není-li vám zřejmé, na koho je vhodné se ve vašem případě vhodné obrátit se svou žádostí o spolupráci, obraťte se na svého konzultanta. Jsou i případy, kdy je přístup k cílovým skupinám podmíněn potvrzením či vyjasněním záměrů ze strany vysoké školy. Pak je nutné, aby konzultant navázal s danými gatekeepery kontakt a pomohl vstup do terénu vyjednat.

Je zřejmé, že přístup k určité dokumentaci, klientele nebo činnosti, kterou chceme pozorovat, může být v řadě ohledů eticky citlivý. V případě, že existuje možnost, že by mohli být respondenti či organizace, která vás přijímá prostřednictvím popisných údajů identifikovatelní, musíte uvažovat o tom, jak tomu zabránit. Samotní gatekeepery nebo informanti vám pravidla sdělí, zda trvají na plné anonymitě – to se obvykle odvíjí z povahy výzkumného problému. Je tedy podstatné s gatekeepery a případně s vašimi respondenty vyjasnit, co přesně chcete dělat, jakému

účelu to bude sloužit a co se stane se získanými daty.

Data zůstávají ve vašem osobním archivu a vy musíte zajistit, že se k nim nedostane žádná třetí osoba (výjimkou může být konzultant, s kterým diskutujete všechny realizační problémy výzkumu). Je dobré mít na paměti, že únik citlivých informací může poškodit nejen samotné respondenty, ale obecněji i pracoviště (vysokou školu) na které studujete a nejspíš také vaše kolegy, pro které může být následně obtížnější sehnat informanty pro své výzkumy. Ve všech případech, které jsou netypické, a jste na pochybách, jak zaručit svým respondentům anonymitu a nedotknutelnost dat, se obraťte na svého konzultanta.

Zpracování dat

Analýza dat patří mezi nejobtížnější část práce na celém textu a jde o rozsáhlou problematiku, které se zde nelze věnovat. V průběhu studia máte možnost absolvovat kurzy s tímto zaměřením anebo čerpat z poměrně rozsáhlé metodologické literatury (např. Hendl, 2004, Švaříček & Šedová a kol., 2007). Zpracování dat se, pochopitelně, liší podle toho, jakou metodologii ve výzkumu použijete. Proto následující text opět rozdělíme podle tohoto hlediska.

Kvantitativní metodologie

Data získaná dotazníky (obecněji data kvantitativní povahy) je třeba okódotovat (variantám proměnných přiřadíte číselné označení) a vložit do některého se softwaru, který slouží ke statistickému zpracování dat. Na Masarykově univerzitě jsou pro studenty zdarma k dispozici např. *Statistica* nebo *SPSS*, avšak v případě bakalářské práce, ve které vystačíte s deskriptivní statistikou, můžete použít i jiný software, např. tabulkové editory, které mají základní funkce pro zpracování deskriptivní statistiky k dispozici.

Kvalitativní metodologie

Data kvalitativní povahy se přepisují do textové podoby, a to doslovně. Lze použít i obecně používaných značek (viz např. Hendl, 2005) pro zachycení kontextu rozhovoru (intonace, souvislosti vyjadřování, ruchu atd.). Dále je lze zpracovávat pomocí softwaru²⁹ (nebo bez něj), a to na úrovni otevřeného kódování (viz Švaříček & Šedová a kol., 2007).

---

²⁹ Na našem pracovišti je pro výukové účely dostupný software *Atlas.ti*, avšak studenti často pracují i s volně dostupnými softwary určenými pro analýzu kvalitativních dat.

V obou případech způsob zpracování dat do textu výzkumného projektu stručně popište, aby bylo zřejmé, jaké analytické postupy a jaký analytický software jste použili.

PSANÍ VÝZKUMNÉ ZPRÁVY

Jsou-li data sebrána a připravená k analýze (rozhovory jsou přepsány, dotazníky jsou vloženy do matice) začíná jedna z nejzajímavějších etap práce ve výzkumu. V datech pátráme po tom, co očekáváme i po tom, co by nás překvapilo, co lze označit řekněme jako nové, neočekávané, neobvyklé. Jde o tvůrčí etapu, která nás může naprosto pohltit, ale také nás může potrápit. Necháme zde stranou problematiku samotné analýzy a podíváme se, co by mělo zaznít ve výzkumné zprávě.

Na počátku výzkumné zprávy je dobré charakterizovat výzkumný soubor – jaké základní charakteristiky mají jednotky, se kterými jsme pracovali. Jsou to charakteristiky běžné, očekávané nebo se něčím vymykají?

Po té nás čeká úvaha, jak vlastně naše data prezentovat. Je možné strukturovat výzkumnou zprávu podle specifických výzkumných otázek. Musíme však dávat pozor na riziko, které spočívá v tom, že taková struktura může působit mechanicky a bez nápadu. Lze ho částečně odbourat tím, že budeme pracovat s tématy výzkumných otázek spíše než s jejich doslovným zněním.

Ideální je identifikovat v datech tematické celky, které překračují nebo přestrukturovávají naše výzkumné otázky a z nich tvořit jednotlivé kapitoly. U analýzy kvalitativních dat je mohou tvořit skupiny kategorií vzešlých z otevřeného kódování, u dat kvantitativních může jít o tematické oddíly vztahující se ke klíčovým konstruktům výzkumu nebo i hypotézám. Ke každé kapitole je třeba najít určitý výkladový klíč. Je třeba přemýšlet, zda je možné postupovat v analýze a interpretaci libovolně anebo začít něčím, nač budeme navazovat a dále to rozvíjet.

Dále je nutná určitá selekce dat. Mnohdy nalezneme zajímavé vazby mezi daty, které jdou nad rámec našeho tématu a našich výzkumných otázek. Pokud je vám líto takovou informaci nechat ležet ladem, můžete zvážit, zda ji s patřičným komentářem neuplatnit v diskusi anebo v poznámce pod čarou. Selekce spočívá i v tom, že zvažujeme, co čtenář

opravdu potřebuje vědět – není nutné ho daty zahltit³⁰. Je-li v textu zprávy příliš mnoho tabulek a grafů nemusí to nutně zvyšovat odbornou kvalitu textu. Totéž platí pro zacházení s citacemi dat kvalitativní povahy. Množství citací nezvyšuje nutně autenticitu a kvalitu výzkumu, chybí-li spolehlivá analytická práce.

Nešťastný je postup, kdy jsou data pouze analyzována, aniž by byla doplněna o interpretaci – komentáře týkající se toho, co je na nich zajímavého, do jaké míry to koresponduje s dosavadním poznáním o dané populaci, kdo nebo co tvoří výjimky v nalezených pravidelnostech atd.³¹

Při psaní výzkumné zprávy dodržujeme rovněž určitá pravidla formální úpravy týkající se především prezentovaných dat. Ta je třeba mít na paměti zejména tehdy, používáme-li pro analýzu dat některý z analytických softwarů. Chceme-li z nich použít např. výstupové tabulky nebo grafy, je nutné upravit názvy proměnných z kódů do krátké slovní podoby, smazat anglické popisky a sloupce s údaji, které jsou pro text zprávy nadbytečné. U dat kvalitativní povahy je to obdobné a nikdy nezapomeneme našim respondentům přidělit přezdívky, abychom dostáli požadavku na zachování anonymity.

Po té, když jsme vyčerpali odpovědi na výzkumné otázky, můžeme výzkumnou zprávu zakončit diskusí. Napsat smysluplnou diskusi nemusí být v případě bakalářské práce zrovna lehké. Lze se v ní zamýšlet nad objevenými rozpory (v datech, mezi teorií a empirií, mezi zahraniční a tuzemskou situací...), nad vlastním postupem, který jste v práci využili, nad novými otázkami, či tématy, které váš výzkum otevřel a neměl možnost řešit. Proč není snadné dobrou diskusi napsat? Autor musí být již velmi dobře zorientovaný v dané problematice, aby dokázal poukázat na bílá nebo rozporná místa v tématu, dále musí být kritický, a to nejen vůči zdrojům, ze kterých čerpá, ale i sám k sobě. Do značné míry je třeba být i stylisticky obratný a umět pojmenovat citlivá místa výzkumu tak, abyste neublížili ani sobě³² ani nikomu dalšímu.

---

30 Není např. nutné uvádět deskriptivní údaje o všech proměnných.

31 Tento postup se občas objevuje, studenti od sebe oddělují kapitoly „Analýza dat“ a „Interpretace dat“.

32 Není dobré tvářit se, že je vaše bakalářská práce bezchybná, avšak není také třeba, obrazně řečeno, „sypat si na hlavu příliš mnoho popela“. Pokud naznáte vy nebo váš konzultant, že vaše bakalářská práce trpí nějakým opravdu závažným nedostatkem (absence realizovatelného výzkumného cíle, povrchní nebo chybná analýza dat, nedostatek dat, absence autorského hlasu, absence kapitoly o některém z klíčových konstruktech atd.), který by mohl vést k nepříznivému hodnocení textu, je lepší se k obhajobě nehlásit, text dopracovat a přihlásit se teprve s kvalitním textem v nejbližším možném termínu.

ODEVZDÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE A PŘIHLÁŠOVÁNÍ KE STÁTNICÍM

Bakalářská práce se odevzdává ve dvou výtiscích, vyvázaná v pevné vazbě na sekretariát ÚPV. Tím získáte nárok na zápočet za bakalářskou diplomovou práci. Pak musíte podat své studijní referentce žádost o otevření archivu závěrečné práce v is.muni. Ve chvíli, kdy je archiv otevřený, vkládáte do něj elektronickou verzi textu (včetně abstraktu a klíčových slov v češtině a angličtině) a otevíráte ho veřejnosti. Elektronickou verzi vložte ve formátu pdf, který zaručí, že se text při elektronických operacích nepoškodí a umožní všem uživatelům systému přístup ke stejné verzi diplomové práce, jako je verze tištěná bez ohledu na používaný textový editor. Elektronická verze bakalářské práce musí být totožná s tištěnou verzí (ověřuje to vedoucí práce, který ji v archivu závěrečných prací schvaluje), proto po vytištění textu již žádné úpravy nedělejte!

K samotným bakalářským státním zkouškám se přihlašujte v is.muni (podobně jako k řadovým zkouškám), přesný termín obhajoby a zkoušek sledujte na webových stránkách pracoviště. Zkontrolujte si ještě, že máte zápočet za diplomový seminář. V případě přerušení studia ho již před odevzdáním práce obnovte.

ZÁVĚREM

Celý proces vzniku bakalářské práce nebývá právě krátký, a proto je dobré včas rozvrhnout síly a práci neodsouvat. V tomto případě, kdy jste odkázáni i na čas dalších lidí, je vhodné mít časové rezervy, abyste předešli neúspěchu. V případě pochyb o jednotlivých krocích se spíše než na své kolegy obračejte na konzultanta, který je první zkušenou osobou, která je připravená vás podporovat.

LITERATURA

Hendl, J. (2004). *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a*

metaanalýza dat. Praha: Portál.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace.* Praha: Portál.

Švaříček, R., & Šeďová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál.

Řešení cvičení č.

1. Vliv učitelova hodnocení na sebepojetí žáka.

Jde o téma nevhodné, a to z několika důvodů. Prvním je jeho obsáhlost (vzhledem k rozsahu bakalářské práce) a druhým je metodologická náročnost. Sebeпоjetí je budováno v průběhu života jedince (časová linie) mnoha různými faktory (rodina, vrstevníci, partneři, učitelé...), jejichž vliv lze jen velmi těžko filtrovat (k tomu nemáte v bakalářském studiu adekvátní průpravu). Potenciální riziko tématu tkví i v tom, že jde spíše o téma z pedagogické psychologie, tedy oboru, který nestudujete.

2. Strategie základních škol k udržení optimálního počtu žáků.

Toto téma je zpracovatelné. Jak s ním naložila Marie Korčíanová, můžete zjistit v její bakalářské práci Boj o žáka – Strategie základních škol k udržení optimálního počtu žáků.

3. Vliv používání znakování u batolat na rozvoj řeči.

Opět jde o nevhodné téma. Důvody jsou podobné jako v prvním případě. Opět zdůrazním zejména ty metodologické. Batolata jsou stimulována svým okolím k mluvení mnoha podněty a oddělit je od sebe a měřit vliv každého z nich je v běžných podmínkách takřka nemožné. Je to oříšek i pro zkušené psychology (ano, jde především o psychologické téma), natož pro studenty.

4. Mezigenerační učení ve volnočasových centrech.

Pozorný čtenář kapitoly již zjistil, že toto téma zpracovatelné je. V roce 2013 Jitka Rybníčková obhájila diplomovou práci s názvem Mezigenerační učení ve volnočasových centrech a domech dětí a mládeže.

5. Faktory ovlivňující pracovní úspěšnost osob s tělesným postižením

Toto téma zní rovněž široce, nicméně tím, že je v něm uvedeno slovo faktory, lze očekávat, že nemusí jít o vyčerpávající zkoumání všech (v úvahu

připadajících) faktorů, ale je vybraných (zřejmě by to měly být faktory klíčové). Jak lze takové téma zpracovat se můžete podívat do diplomové práce Veroniky Pawlusové s názvem *Faktory ovlivňující pracovní úspěšnost osob s tělesným postižením*. Zde zároveň vidíte, že pojmenování samotného tématu může být v některých případech i názvem práce.

6. Romští žáci na ZŠ

V tomto případě nejde o specifické téma, ale pojmenování tematické oblasti, kam by mohl výzkum bakalářské práce směřovat. Může jít o odrazový můstek pro počáteční konzultace tématu bakalářské práce, z kterého lze vygenerovat řadu různých témat, které s ním souvisí. Přesto nejde o téma vymyšlené, ale o název diplomové práce Ivety Rožníčkové, který se stal zdrojem kritiky v posudcích oponenta i konzultanta, neboť neodpovídal zúženému tématu její diplomové práce spočívající v pedagogické komunikaci s romskými žáky na ZŠ.

Psaní odborných textů

Průvodce tvorbou ročníkové práce na Ústavu
pedagogických věd FF MU

Kateřina Trnková a kol.

Vydala Masarykova univerzita v roce 2014

1. vydání, 2014

Sazba elektronické verze Štěpán Böhm

ISBN 978-80-210-6864-3